

De Sectornota: uit nood geboren

Ondanks de lange dracht is de *Voortgangsnota economisch structuurbeleid* (Sectornota) geen voldragen werkstuk. Daarmee bedoel ik niet dat de nota te vroeg is gekomen — het versterken van de economische structuur van ons land duldt geen langer uitstel —, maar de nota is onvoldragen in de zin dat het skelet — de theoretische onderbouw van het sectorbeleid — in verschillende opzichten onvoldoende stevigheid bezit, om een zo gewichtig beleid te dragen. Bovendien is de nota, zoals ik twee weken geleden op deze plaats al uiteenzette, incompleet: slechts „enkele onderdelen van het (sector)beleid (worden) uitgewerkt”, terwijl aan de afstemming van het sectorbeleid op aanverwante beleidsvelden, zoals sectorstructuurbeleid, regionaal beleid e.d., slechts terloops aandacht wordt besteed. Daardoor is er reden tot twijfel of het sectorbeleid, dat in de Sectornota wordt ontvouwd, voldoet aan eisen van consistentie en efficiëntie.

Argumenten die deze twijfel voeden, worden in de vier artikelen in deze *ESB*, die aan het sectorbeleid zijn gewijd, ruimschoots verstrekt. Op verschillende niveaus van analyse wordt de Sectornota ontleed. Hoewel de auteurs positief staan tegenover een verlegging van de „industriepolitieke koers” in de richting van een meer offensief en op de toekomst gericht beleid dat anticipeert op noodzakelijke aanpassingsprocessen, roept de uitwerking van deze koerswijziging vragen op. Vragen wat betreft de samenhang tussen het sectorbeleid en macro- en micro-economisch beleid, wat betreft de „economie” van het structuurbeleid, d.w.z. de afweging tussen het voorgestelde beleid en mogelijke beleidsalternatieven, vragen betreffende de verantwoording van het overheidsoptreden en vragen inzake de uitwerking van het sectorbeleid in concrete maatregelen en plannen. Ik kan hier slechts globaal op de strekking van deze vragen ingaan.

„Op de tast is de overheid de mesoruimte ingetrokken”, zegt Admiraal over de institutionele structuur van het sectorbeleid. „In de nota *Selectieve groei* noch in de Sectornota wordt aangeduid welke functies van de marktwerking dienen te worden overgenomen, hoe beslissingen precies over macro- en mesoniveau worden verdeeld”. Deze kritiek, die weliswaar kan gelden voor vele vormen van beleid, waardoor consumptie- of productiebeslissingen niet onaangeroerd worden gelaten, is in het bijzonder relevant, wanneer, zoals in de Sectornota het geval is, „gedachten worden ontvouwd” over een mesostructuur. Dan moet duidelijk worden hoe de verticale coördinatie tussen macro-, meso- en microbeleid tot stand wordt gebracht en hoe het horizontale coördinatieprobleem binnen de mesostructuur wordt opgelost. Als niet fundamenteel aan de orde wordt gesteld wie wat beslist waarover, mag men niet verwachten dat het tot stand komen van een „institutioneel kader voor het sectoroverleg tussen de sociale partners” kan worden bevorderd, zoals door de Tweede Kamer is gevraagd, en dat aldus een beter aangrijpingspunt voor maatregelen ter versterking van de economische structuur kan worden verkregen.

Niet minder fundamenteel is de kritiek van De Jong, dat de stap van overheidsgedragingen (beleid) via structuurverbetering naar resultaten (versterking concurrentiepositie) in de Sectornota te gemakkelijk wordt gemaakt. Zijn het niet in de eerste plaats de resultaten (de uitkomsten van het

opereren op de markt) die een structuurverbetering kunnen bewerkstelligen? En wat voor structuurverandering wordt eigenlijk bedoeld? Het inzicht in de comparatieve voor- en nadelen van de Nederlandse economie en in de kansen die wel of niet voor de Nederlandse industrie zijn weggelegd, is te gebrekkig om daarop een duidelijke industriepolitieke koers te kunnen afstemmen. Bovendien wordt wat er aan inzicht is in de Sectornota niet gebruikt om de beleidskeuzen die zijn gemaakt te motiveren.

Men zou zich kunnen afvragen of bovenstaande fundamentele kritiek wel geschikt is om de Sectornota te becomingentariëren. Het is immers niet de bedoeling van de nota een theoretisch frame te verschaffen waaraan het sectorbeleid kan worden opgehangen. De nota is uitdrukkelijk gepresenteerd als een „voortgangsnota”, gericht op het wegnemen van de knelpunten die zich met betrekking tot de Nederlandse industriële ontwikkeling voordoen en waarvan in de eerste plaats de afkalvende werkgelegenheid en de dreigende verstoring van de continuïteit van economische groei en evenwicht op de betalingsbalans zorgen baren. De nota is duidelijk uit nood geboren. De theoretische diepgang heeft daar ongetwijfeld onder te lijden gehad. Bovendien wijst Hoffman er terecht op dat het in de liberale beleidsfilosofie die aan de nota ten grondslag ligt gewenst zou zijn dat de overheid in het geheel niet zou ingrijpen. Het sectorbeleid komt nolens volens tot stand en de praktijk loopt als zo dikwijls op de theorie vooruit. Echter, ook al is dat het geval, het fundamentele vraagstuk van de vormgeving van de georiënteerde markteconomie (of een andere economische orde) mag niet uit de weg worden gegaan.

Ook ten aanzien van de feitelijke inhoud van de Sectornota voeren in de navolgende artikelen twijfel en vrees de boventoon. Wijkstra is bang dat bij de opzet van het nieuwe instituut dat de in moeilijkheden geraakte NEHEM moet vervangen, de oude afspraken worden losgelaten, waardoor de te geringe zelfstandigheid en bevoegdheden van de NEHEM nu praktisch helemaal ongedaan worden gemaakt; Hoffman plaatst vraagtekens bij de financiële kanten van het sectorbeleid; De Jong heeft weinig vertrouwen in de eenzijdige benadering van de innovatieproblematiek; Admiraal ziet ernstige tekortkomingen in de voorstellen op het gebied van de informatieverschaffing voor het sectorbeleid en ga zo maar door. Slechts de beëindiging van de individuele steun aan bedrijven wordt door alle auteurs eenstemmig toegejuicht, al is er twijfel of een zo snelle afbouw als wordt voorzien uit sociale overwegingen mogelijk zal zijn.

Al met al kan de conclusie niet anders luiden dan dat de Sectornota een onvoldoende uitgebalanceerd werkstuk is. Naast waardering voor het feit dat enige voortvarendheid aan de dag is gelegd in het stimuleren van structuurverbetering van de Nederlandse economie overweegt de scepsis ten aanzien van de wijze waarop dat is gebeurd. Daarnaast is duidelijk dat de nota meer vragen laat liggen dan zij oppakt, al moet worden beseft dat de ondertekenaars in de eerste plaats een noodverband proberen te leggen. Niet zeker is of dat op de juiste plaats is aangebracht en voor hoe lang het houdt.

L. van der Geest

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> De Sectornota: uit nood geboren	1089
Column De grenzen van het sectorbeleid, door <i>Dr. J. Bartels</i>	1091
<i>Drs. L. Hoffman:</i> Economisch structuurbeleid: een beschouwing over de Sectornota ..	1092
<i>R. Wijkstra:</i> Economisch structuurbeleid in een bijgestelde koers	1097
<i>Prof. Dr. H. W. de Jong:</i> De economie van het structuurbeleid: waar voor het geld?	1102
<i>Dr. P. H. Admiraal:</i> Mesopotamië: land tussen markt en plan?	1110
Vacatures	1115
Boekennieuws Dr. W. M. van den Goorbergh, Dr. Th. C. M. J. van de Klundert en Dr. A. H. J. Kolnaar (red.): Over macht en wet in het economisch ge- beuren. Opstellen aangeboden aan Prof. Dr. D. B. J. Schouten, door Prof. Drs. C. J. van Eijk	1116
Mededelingen	1117

Kouwe drukte

Concurrentiestrijd bij de banken. Grote advertenties. ABN, RABO, AMRO: ze plakken hem nu *zelf*. De postzegel! Wat een kouwe drukte. Wij plakken hem al jaááren! U doet de bon in een gewone envelop (niks geen speciale) en u doet hem *zonder postzegel* op de bus. En daar komen de banken nu ook mee. Je moet het lef maar hebben (u ook trouwens).

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op
Economisch Statistische Berichten.

NAAM:
STRAAT:
PLAATS:
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):
Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*:

ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM

Handtekening:

*U kunt natuurlijk ook even bellen: (010) 14 55 11 tst. 37 01.

ESB

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701,
redactie: toestel 3790.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 144,04 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 101,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
-Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

De grenzen van het sectorbeleid

Prof. Dr. F. W. Rutten, de secretaris-generaal van Economische Zaken, heeft op 28 augustus van dit jaar een interessante voordracht gehouden op het congres „Welkom in Nederland”. Interessant, omdat hij in die rede heel duidelijk de achtergrond van het toekomstige sectorbeleid heeft geformuleerd, duidelijker nog dan in de *Voorgangsnota economisch structuurbeleid* (de „Sectornota”) zelf is gebeurd. Een uitvoerig citaat:

„Essentieel is dat een herstel van de bedrijfsrendementen tot het niveau van 10 à 20 jaar geleden niet binnen korte tijd haalbaar lijkt. Daarbij speelt een rol dat internationaal de economische groei in de komende tijd geringer zal zijn dan destijds. Mede om die reden zal de groei van het reële nationale inkomen naar verwachting in ons land in de komende tien jaar niet veel meer dan gemiddeld 2% per jaar zijn. Na aftrek van de groei van de beroepsbevolking blijft ruwweg 1% per jaar aan groei over. Mogelijk zal een verdere uitgroei van de collectieve sector, die blijkens de recente ervaringen uitermate moeilijk is af te remmen, hierop een extra beslag leggen. Bovendien moet met een zekere loonstijging — met name in de vorm van zogenaamde incidentele verhogingen — worden rekening gehouden. Dan blijft — zoals gezegd — weinig ruimte voor verbetering van de bedrijfsrendementen over. (.....) Een reële loondaling voor grote groepen van loontrekkers ten behoeve van verhoging van de rendementen van de bedrijven lijkt echter een minder realistisch scenario. Zo ook is het weinig aannemelijk, dat het beslag van de collectieve lasten op het nationale inkomen zal verminderen. De ervaring leert intendeel, dat stabilisatie van de collectieve lastendruk een zeer zware opgave is. (.....)

Aangezien de laatste jaren de winsten van bedrijven en meer algemeen de gelden beschikbaar voor versterking van het bedrijfsleven naar verwachting betrekkelijk bescheiden zullen blijven, is het zaak te woekeren met de beschikbare middelen. Voor de industriepolitiek van de overheid betekent dit, dat met het globale beleid gericht op kostenmatiging, niet kan worden volstaan. Het globale beleid moet daarom aangevuld worden met gerichte maatregelen om vernieuwing te stimuleren, om gezonde bedrijfstakken die in bijzondere mate met niet altijd eerlijke internationale concurrentie te maken hebben, te steunen bij het verrichten van moderniseringsinves-

teringen, om nieuwe activiteiten van de grond te brengen ter compensatie van bepaalde, bijvoorbeeld energie-intensieve producties”. Einde citaat.

De teneur is duidelijk. We slagen er niet in om het beslag van de collectieve sector met de afwenteling daarvan in de loonkostensfeer op de toch al minimale economische groei terug te dringen en dit gaat ten koste van wat in de politiek klaarblijkelijk als een restpost wordt gezien, de rendementen van bedrijven. Ook uit de *MEV 1980* en de *Miljoenennota 1980* blijkt dat. Desondanks is de ruimte die de overheid zelf heeft om een globaal industriebeleid te voeren eveneens beperkt, reden waarom een meer gericht facetten- en functioneel beleid moet worden gevoerd.

De sectornota is duidelijk hierop gebaseerd, zij het dat zij nog verder gaat. Een deel van het instrument van globaal beleid bij uitstek, de basispremie van de WIR, wordt afgebroken (in totaal ten bedrage van 550 mln.) ten behoeve van het meer gerichte beleid. Er is dus zelfs geen sprake meer van een *aanvulling* van het globale beleid, er is ten dele zelfs sprake van een *vervanging* daarvan door gericht beleid. De centrale vraag is nu of met een dergelijk beleid de doelstellingen uit de nota gerealiseerd kunnen worden.

Zoals uit de Sectornota blijkt gaat het om „enkele belangrijke onderdelen van het beleid gericht op *versterking en vernieuwing van de economische structuur van ons land*”. Daarvoor is volgens de opstellers van de nota onder meer een sectorbeleid nodig, met name om een stimulant te geven voor structuurverbeteringen per sector van het bedrijfsleven. Een dergelijk beleid, zo wordt in de nota gesteld, heeft echter een aanvullend en tijdelijk karakter omdat de bedrijven uiteindelijk op eigen kracht de economische continuïteit moeten kunnen handhaven. Met andere woorden: er moet een algemeen economisch klimaat zijn waarin

bedrijven kunnen gedijen, waarin zij zich op eigen kracht kunnen aanpassen; *aanvullend* moet door middel van een sectorbeleid bijsturing en verfijning, dan wel ondersteuning plaatsvinden. Maar, hoewel in de nota zelf duidelijk dit uitgangspunt wordt ingenomen, blijkt uit die zelfde nota, dat van een dergelijke basis geen sprake is. In die zin is er een contradictie in het beleid.

Dit betekent, dat het sectorbeleid op eigen kracht de versterking en vernieuwing van de economische structuur per sector moet realiseren. Het zal duidelijk zijn, dat die opgave veel te zwaar is, reden waarom men zich moet afvragen of dit sectorbeleid wel kan slagen.

Sectorbeleid is per definitie een beperkt beleid; in die beperking, gericht op bijsturing, verfijning, van het globale beleid, ligt zijn grens. Om een vergelijking te gebruiken: iedere radio heeft tegenwoordig een knop voor de zenderkeuze en één voor de fijnafstemming. De poging van dit kabinet om met een sectorbeleid het globale beleid te vervangen, kan worden vergeleken met het afstemmen op een zender door middel van een fijnafstemmer. Het zal niet lukken.

Er is over de Sectornota op zich zelf veel waarderends te zeggen. De erkenning van de vrijheid van ondernemen als de drijvende kracht achter de economische groei moet positief worden beoordeeld. Hetzelfde geldt voor de erkenning van de rol van de kleine en middelgrote onderneming. Ook de vermindering van de steun aan individuele ondernemingen beoordeel ik positief. Te groot was het gevaar van concurrentievervalsing, waardoor gezonde bedrijven in de knel kwamen of buitenlandse bedrijven ons land voorbijgingen (zie het McKinsey-rapport). Het in een wet vastleggen van de criteria voor individuele steun vergroot de rechtszekerheid.

Maar deze, en andere, positieve punten nemen mijn fundamentele kritiek niet weg. Kritiek die zich richt op het feit dat men er zich klaarblijkelijk bij neerlegt, dat de bedrijfsrendementen een restpost vormen. De debatten in de Tweede Kamer tijdens de Algemene en Financiële Beschouwingen, die worden gevoerd terwijl ik deze bijdrage schrijf, beloven in dit opzicht weinig goeds.

Het ziet er naar uit, dat Rutten wat dit betreft een realistisch oordeel had. In de politiek is blijkbaar een streep getrokken door de fundamentele ombuiging die in *Bestek '81* was aangekondigd. Maar dat die streep meteen de begrenzing vormt van het sectorbeleid is een even realistische constatering.

Economisch structuurbeleid: een beschouwing over de Sectornota

DRS. L. HOFFMAN*

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de inhoud van de Voortgangsnota economisch structuurbeleid (Sectornota). Aan de orde komen het sectorbeleid, het institutionele kader waarbinnen dit beleid vorm wordt gegeven en de gerichte toelagen in het kader van de Wet investeringsrekening. Tevens wordt aandacht besteed aan de beleidsvisie die aan de nota ten grondslag ligt.

Inleiding

Op 12 oktober 1978 nam de Tweede Kamer een motie van mevr. Beckers van de PPR aan, waarin de regering werd uitgenodigd, met spoed te komen tot een ontwerp van wet inzake het sectorstructuurbeleid 1). Deze motie noemde als overwegingen „het onvoldoende van de grond komen van sectorale samenwerking, waardoor het sectorstructuurbeleid wordt gefrustreerd en het ontbreken van een systematisch geheel van rechten en plichten van overheid en andere betrokkenen”.

De bedoelingen van deze motie werden het duidelijkst verwoord door oud-minister Lubbers: „Zo'n wet kan onder meer bevatten regels ter zake van de aanwijzing van sectoren tot sectoroverleg resp. de verbindendverklaring van afspraken; de regels ter zake van het verschaffen van gegevens, procedurele regels ter zake van het overleg en regels ter zake van financiële consequenties voor niet meewerkende bedrijven...”.

Reeds bij de Kamerbehandeling bleek dat minister Van Aardenne deze motie (voorlopig) niet zou uitvoeren. Wel zegde hij toe binnen 3 à 4 maanden aan het parlement een sectornota toe te zenden. Deze enkele maanden werden bijna een jaar. Thans ligt de nota voor ons 2). In dit artikel zal ik de nota zoveel mogelijk hoofdstuksgewijs bespreken.

Het doel van de sectornota

De minister van Economische Zaken heeft de nota *Selectieve groei* als uitgangspunt genomen voor de sectornota. De nota *Selectieve groei* werd in 1976 door de toenmalige minister Lubbers uitgebracht en beoogde het structuurbeleid te richten op continuïteit en selectiviteit. Continuïteit sloeg in het bijzonder op de realisering van volledige en volwaardige werkgelegenheid. Onder selectiviteit werd verstaan het realiseren van de z.g. facetdoelstellingen: een schoon milieu, zuinig beheer van energie en grondstoffen, verantwoorde ruimtelijke ordening en een internationale arbeidsverdeling die voldoende recht doet aan de ontwikkelingslanden. De minister van Economische Zaken vatte dit alles samen in de leuze dat de

voortbrenging van goederen en diensten „verder vermaatschappelijkt”. Een interessant aspect van de nota *Selectieve groei* betrof het ter discussie stellen van de economische orde. De nota pleitte voor een georiënteerde markteconomie. Deze houdt in dat „de gedecentraliseerde verantwoordelijkheden worden uitgeoefend binnen een zodanig, door de overheid te scheppen, kader, dat de ontwikkelingen in belangrijke mate in de door de gemeenschap gewenste richting worden geleid”. De minister wilde hiermee niet de huidige orde in een andere richting sturen. Zijn doel was het accepteren van een orde die automatisch evolueert naar steeds meer vermaatschappelijking en overheidsbemoeienis, maar waarin toch de ondernemingen de eindverantwoordelijkheid voor hun economische beslissingen houden.

Het huidige kabinet onderschrijft de hoofdlijnen van de nota *Selectieve groei*. Minister Van Aardenne introduceerde zijn sectornota dan ook als een voortgangsnota van *Selectieve groei*. Toch is ze geen echte voortgangsnota. Zij is dat wel in de zin van een nadere uitwerking, op grond van opgedane ervaringen, van een aantal in de nota *Selectieve groei* aangekondigde selectieve instrumenten ter versterking van de economische structuur (in het bijzonder de WIR). Zij is het niet in de zin van verdieping van de gedachtenwisseling over de vraag hoe de economische bedrijvigheid meer kan worden vermaatschappelijkt. Dit laatste hangt uiteraard samen met de politieke kleur van het huidige kabinet. Een beleid gericht op, en gedifferentieerd naar, sectoren zal door dit kabinet slechts als laatste middel worden toegepast. Minister Van Aardenne kiest dan ook in de eerste plaats voor een globaal macrobeleid en gelooft daarom vol vertrouwen in een beleid gericht op matiging van kostenstijgingen en vermindering van het financieringstekort van de collectieve sector. Indien er behoefte bestaat aan gerichte maatregelen wil hij daaraan in eerste instantie voldoen via een functioneel beleid (d.w.z., een beleid gericht op specifieke functies in het economisch proces als investeren, exportbevordering, innovatie enz.). In laatste instantie denkt hij aan sectorbeleid (d.w.z., een beleid gericht op specifieke sectoren). Dit betekent echter niet dat een gericht beleid in de komende jaren weinig toepassing zal vinden. De Sectornota maakt duidelijk dat er wel degelijk behoefte is aan een gericht beleid. Dat gaat evenwel niet van harte. Er wordt dan ook als excuus enkele malen, ter vermindering van misverstand, op gewezen dat de omzetting van een globaal in een gericht beleid stellig geen oplossing voor alle kwalen is.

Het bovenstaande moge duidelijk maken dat de sectornota politieke beperkingen heeft. Ze bevat geen wetenschappelijke

* De auteur, medewerker bij de SER, schreef dit artikel à titre personnel.

1) De motie werd aangenomen met als tegenstemmers VVD, SGP, GPV, D'66, CPN en BP.

2) *Voortgangsnota economisch structuurbeleid*. Sectornota, Den Haag, 27 september 1979.

analyse waarin alle aspecten van gericht beleid door de overheid de revue passeren. Ze sluit aan bij de liberale visie van onze minister van Economische Zaken. Overheidsingrijpen mag niet meer dan een laatste strohalm zijn. Velen zullen dat teleurstellend vinden. Ik vraag mij af of dat terecht is. Het siert deze minister dat hij voor zijn politieke uitgangspunten durft uit te komen bij een zo belangrijk onderwerp en bereid is concessies te doen als de economie dat verlangt. Kortom, de nota bevat geen volledige wetenschappelijke analyse, maar de belangrijkste beleidsvormen ter versterking van de economische structuur (w.o. sectorbeleid, innovatiebeleid, exportbevordering, sectoroverleg en gerichte stimulering in het kader van de WIR) krijgen wel hun aandacht.

Versterking van de economische structuur

De nota gaat in belangrijke mate in op de aard, de inhoud en de richting van het sectorbeleid. Er dient een zodanig beleid te worden gevoerd dat de sociaal-economische structuur van de diverse sectoren wordt versterkt. Dat is geen geringe opgave, te meer daar vele ondernemingen binnen deze sectoren moeten concurreren tegen sterke internationale concurrenten. Een aantal sectoren behoeft zelfs een internationale aanpak (staal, scheepsbouw, chemische vezels) om de problemen tot een goede oplossing te brengen. De nota is dan ook geschreven met als oogmerk de Nederlandse concurrentiepositie te versterken.

Toch is de opstelling van de overheid afstandelijk. Overheidsmaatregelen ter versterking van de structuur der sectoren dienen volgens de nota tijdelijk en aanvullend te zijn. De ondernemingen dragen zelf de verantwoordelijkheid voor het bewerkstelligen van de nodige aanpassingen. De overheid zal slechts tijdelijke hulp aan sectoren willen verlenen en dan zoveel mogelijk met generieke maatregelen. D.w.z., de hulp dient voor alle bedrijven te gelden en zal dan ook voornamelijk plaatsvinden via het z.g. functionele beleid. Afhankelijk van de specifieke problemen en kenmerken van de sectoren moet volgens de nota de mogelijkheid bestaan dat functionele beleid sectoraal toe te spitsen.

Als belangrijke voorwaarde voor het tot stand brengen van een sterke structuur der sectoren, wordt erop gewezen dat het beleid zo goed mogelijk gericht moet zijn op noodzakelijke aanpassingsprocessen in de toekomst en op de bevordering van hoogwaardige vormen van industrie en dienstverlening. De regering is daarom voornemens de gelden daarvoor aanzienlijk te verruimen. Het realiseren van een adequate informatievoorziening ten behoeve van dit beleid heeft veel aandacht bij de regering. De volgend jaar te publiceren bedrijfstakverkenningen zullen dan ook ten dienste van dat beleid worden opgesteld.

De inhoud en richting van het sectorbeleid dient volgens de nota afhankelijk te zijn van de ernst der problematiek. Daartoe worden drie vormen van sectorbeleid onderscheiden:

- enkelvoudige structuurverbetering;
- meervoudige structuurverbetering (herstructurering);
- geordende sanering.

Enkelvoudige structuurverbetering is gericht op een te isoleren sectorvraagstuk ofwel op enkele specifieke, los van elkaar staande problemen. De regering wil deze vorm van sectorbeleid zoveel mogelijk via sectorgenerieke maatregelen voeren. Zij is bereid financiële middelen aan sectorprojecten te verstrekken (tot 20%) na daartoe van het bedrijfsleven een verzoek te hebben ontvangen en mits aan een aantal genoemde voorwaarden wordt voldaan. De enkelvoudige structuurverbetering beoogt in een vroeg stadium in te spelen op voorzienbare problemen en kansen van een sector, waardoor later ingrijpende sector- en bedrijfsproblemen kunnen worden voorkomen.

Bij meervoudige structuurverbetering gaat het om meervoudige samenhangende sectorproblemen; waarvan de oplos-

sing alleen via een integrale benadering kan worden gerealiseerd. Een dergelijke benadering is pas mogelijk na een structuuronderzoek in de betreffende sector, dat volgens de nota in principe door werkgevers en werknemers gezamenlijk zal moeten worden aangevat. De participatie van ondernemingen aan dat onderzoek zal voldoende hoog moeten zijn om het sectorbeleid te kunnen laten slagen. Ook hier wil de regering in principe sectorgenerieke maatregelen treffen met als consequentie dat ook hier de verantwoordelijkheid voor het te voeren beleid bij de ondernemingen in de sector berust. Dat te voeren beleid zal uit een pakket maatregelen moeten bestaan om de onderling samenhangende problemen te kunnen bestrijden. Bedrijven die dat hele pakket niet accepteren zullen uitgesloten moeten worden van alle onderdelen van dat pakket en tevens van een eventuele individuele steunverlening, waarvoor in dit beleid (geringe) mogelijkheden aanwezig blijven.

Geordende sanering is een variant van meervoudige structuurverbetering. Zij zal veelal capaciteitsafbouw inhouden, waardoor meer dan bij de vorige vormen van sectorbeleid rekening moet worden gehouden met sociale gevolgen. De nota besteedt daarom een aparte paragraaf aan mogelijk sociale maatregelen (b.v. bevordering herinschakeling in het arbeidsproces en scholingsprogramma's). De overheid dient geen gedetailleerd plan op te leggen en moet pas in actie komen als het betrokken bedrijfsleven voldoende belangstelling heeft. Ze moet zich er dan ook van overtuigen dat voldoende bedrijven meewerken aan het aanpassingsproces.

Bij alle beleidsvormen is het de bedoeling de steunverlening aan individuele bedrijven zoveel mogelijk terug te dringen ten gunste van een functionele en sectorale benadering. Om niettemin te voorkomen dat grote bedrijven verloren zouden gaan, wil de regering in de eerstkomende jaren toch individuele steun beschikbaar stellen.

Het ontbreekt mij aan ruimte alle onderdelen van het sectorbeleid hier de revue te laten passeren. Ik wil daarom dit hoofdstuk afsluiten met de volgende korte opmerkingen.

- Volgens de nota kan de structuur van de sector pas goed worden versterkt met een innovatiebeleid. De nota besteedt daarom relatief veel aandacht aan dit beleid, dat bovendien in de innovatienota uitvoerig wordt behandeld.
- De regering wil het exportbeleid versterken op het terrein van de informatie over buitenlandse markten, samenwerking tussen ondernemingen bij hun exportinspanningen en verbetering van de exportfinancieringsmogelijkheden.
- Het lijkt erop dat het regionale economische beleid een afgeleide wordt van het sectorbeleid. Theoretisch is dat een juist uitgangspunt, maar of het politiek haalbaar zal zijn, is de vraag.

Institutioneel kader

Uit het vorenstaande blijkt dat de regering voor het tot stand komen van een adequaat sectorbeleid in hoge mate vertrouwt op de bereidwilligheid van het bedrijfsleven. Onder bedrijfsleven dient te worden verstaan werkgevers- en werknemersorganisaties. Vragen die thans aan de orde komen zijn:

- is het bedrijfsleven bereidwillig bij het sectorbeleid?
- is het niet bereidwillig, wat is dan de politiek van de overheid? Gaat ze over tot dwang, laat ze het probleem uitzieken, of probeert ze via allerlei maatregelen het bedrijfsleven ertoe te brengen medewerking te verlenen?
- hoe worden de werknemersorganisaties bij het sectorbeleid betrokken?

De nota begint het hoofdstuk over het institutionele kader met een beschrijving van dergelijke kaders die in het verleden werden opgesteld. Uiteraard krijgt de PBO daarbij het eerst aandacht. De nota constateert dat de grootscheepse campagne die in de jaren vijftig werd gevoerd om tot uitbreiding van de PBO in de industrie te geraken onvoldoende resultaat heeft afgeworpen. Ook de pogingen gedurende de jaren zestig om

de PBO-gedachte nieuw leven in te blazen en van bedrijfsschappen forums voor overleg tussen ondernemers en werknemers te maken, slaagden niet. Toch bestaan er 1 hoofdproduktschap en 13 produktschappen, 2 hoofdbedrijfschappen en 28 bedrijfsschappen, echter alleen in de agrarische sector, de detailhandel en het ambacht. Nadat de FNV-bonden zich steeds kritischer tegenover de PBO opstelden — en zich in 1978 zelfs uit de besturen van een aantal bedrijfslichamen terugtrokken — zond de minister van Economische Zaken eind 1976 een adviesaanvraag aan de SER over de positie van de PBO. Eind 1978 stelde de SER daartoe een adviescommissie in, nadat de minister begin 1978 in een nadere brief de accenten van de adviesaanvraag op de structuurpolitieke aspecten legde.

De nota besteedt ook aandacht aan privaatrechtelijke organisatievormen als de NEHEM, die reeds enige tijd aan het stuklopen is, de structuurcommissies (veelal ingesteld door de NEHEM ten behoeve van herstructureringsprojecten, die eveneens vaak spaak liepen), de Beleidscommissie Scheepsbouw, de Stichting Hermas (voor de massiefkarton-industrie), de Beleidscommissie KRL-industrie (katoen-, rayon-, linnenindustrie) en de Stichting Structuuronderzoek Bouwnijverheid. De nota pleit voor het totstandkomen van sectororganen, bemand door werkgevers en werknemers in de sector. De volgende onderwerpen voor overleg worden genoemd:

- samenwerking op deelterreinen die voor de sector van belang zijn en de mogelijkheden van de individuele ondernemer te boven gaan;
- informatie-uitwisseling;
- contacten met de overheid;
- arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden in ruime zin.

De regering wil het aan het bedrijfsleven overlaten hoe die sectororganen moeten worden georganiseerd. Te denken valt aan de PBO, aan de structuurcommissies van de NEHEM en aan geheel nieuwe organen. De organisatievorm kan dan afhankelijk worden gemaakt van de hiervóór genoemde drie vormen van sectorbeleid. De regering juicht het tot stand komen van permanent sectoroverleg toe en is bereid dit door middel van voorwaarden voor overheidssteun te stimuleren. In dit verband wordt overwogen mogelijkheden te scheppen dat besluiten van sectorcommissies aan de overheid ter algemene verbindendverklaring worden voorgelegd. Dit zal echter alleen betrekking mogen hebben op besluiten ten aanzien van de arbeidsomstandigheden in ruime zin en informatie. Na overleg met het parlement en het bedrijfsleven over deze materie wil de regering nagaan of voor de algemene verbindendverklaring een wettelijke regeling moet worden getroffen.

De regering komt in dit hoofdstuk ook tot een oplossing voor het NEHEM-vraagstuk. Zij wil de NEHEM transformeren tot een nieuw instituut voor structuurverbetering, dat minder aan het bedrijfsleven is gebonden dan tot nu toe. De bemanning van dit nieuwe instituut dient uit personen te bestaan die over specifieke deskundigheid beschikken. Een directe binding van de centrale organisaties van werkgevers en werknemers met de Raad van Toezicht van de NEHEM acht de regering niet nodig aangezien de verantwoordelijkheden van werkgevers en werknemers voldoende tot hun recht komen in de structuurcommissies, die het structuuronderzoek van de sectoren begeleiden. De NEHEM-nieuwe-stijl wordt geen overheidsapparaat, wordt wel gefinancierd door de overheid, waardoor de ministeriële verantwoordelijkheid tegenover het parlement tot haar recht moet kunnen blijven komen en zal ten behoeve van de contacten met onder meer de departementen naar Den Haag moeten verhuizen. De minister beoogt dit nieuwe instituut flexibeler te maken dan de NEHEM. Een en ander wil hij realiseren met behulp van een wettelijke regeling. De mogelijkheid zal bestaan om dit structuurverbeteringsinstituut nauw aan te doen sluiten bij de eventueel door het bedrijfsleven op te richten permanente

sectoroverlegorganen. De structuurcommissies van het instituut zouden dan eventueel als werkgroepen van die organen kunnen functioneren.

Het vorenstaande vormt in het kort het institutionele kader. De vraag moet worden gesteld of dit kader zal werken. In het verleden is gebleken dat sectorbeleid van onderop moeilijk of niet tot stand kwam. Door de verantwoordelijkheid voor het sectorbeleid in eerste instantie bij het bedrijfsleven te leggen, loopt de regering risico's indien het bedrijfsleven die verantwoordelijkheid niet aan kan of niet aan wil. Het verleden bewijst duidelijk dat het bedrijfsleven vaak geen raad weet met de vraag sectorale problemen op te lossen of te voorkomen. Vele initiatieven liepen stuk door onvoldoende medewerking van ondernemers en werknemers, zij het om uiteenlopende redenen. De regering had er goed aan gedaan duidelijk aan te geven hoe zij de sectororganen tot stand wil laten komen en wat zij denkt te doen als noodzakelijke herstructureringen niet door het bedrijfsleven worden doorgevoerd. Ik denk dat de huidige problemen zullen worden opgelost, zoals ze in het verleden steeds zijn, of niet zijn, opgelost. Velen zullen het daarnaast teleurstellend vinden dat niet duidelijk wordt aangegeven hoe het probleem van de informatievoorziening naar sociale partners en overheid moet worden geregeld (interessante initiatieven als het branche-informatiesysteem (BIS) in de grafische industrieën worden niet genoemd), terwijl de bedrijfsvoorlichting nauwelijks aandacht krijgt. Een dergelijke aandacht zou op haar plaats zijn nu een aantal instanties zijn ongenoegen heeft geuit over de stopzetting van het Landelijke Project Bedrijfsvoorlichting.

De oplossing voor de NEHEM is een typische. Het lijkt erop dat de regering in strijd met haar filosofie ten aanzien van het sectorbeleid de NEHEM minder strak aan het bedrijfsleven wil koppelen. De vraag komt dan op of de overheidsinvloed groter zal worden. De NEHEM liep stuk nadat de FNV haar medewerking aan de Raad van Toezicht opschortte. De FNV stelde de volgende eisen:

- alle relevante gegevens moeten aan de vakbonden ter beschikking komen;
- van ieder herstructureringsproject dient een arbeidsplaatsovereenkomst deel uit te maken;
- de overheid moet de bevoegdheid hebben onwillige ondernemers te dwingen aan een herstructureringsproject mee te werken;
- de vakbonden dienen volledig te worden ingeschakeld bij het bestendigen van de resultaten van herstructurering.

Ik zal niet ingaan op de vraag of deze eisen terecht zijn. De minister schrijft dat het niet mogelijk is gebleken een oplossing te vinden voor de geschilpunten tussen werkgevers en werknemers ten aanzien van de NEHEM. Hij wil de oplossing laten afhangen van de situatie van de sector en wil niet met strikte voorschriften komen. Wel ziet hij een oplossing in de permanente overlegorganen per sector, maar of die er komen is nog de vraag. Zou de liberale filosofie van de Sectornota ook hier zijn toegepast, dan zou de NEHEM méér aan het bedrijfsleven moeten worden gekoppeld in plaats van minder. Bedenk daarbij dat het bedrijfsleven in 1971 een andersluidend SER-advies uitbracht, dat nooit is opgevolgd 3).

Gericht beleid

Eén van de belangrijkste instrumenten die in de nota *Selectieve groei* zijn aangekondigd om de economie selectief te sturen, is de Wet Investeringsrekening (WIR). Socialisten bombardeerden dit instrument als één van de hervormings-

3) De SER adviseerde tot oprichting van een algemene herstructureringsinstelling in de vorm van een NV, met het oog op het eventueel aantrekken van risicodragend vermogen. Zie in dit verband: A. J. van der Meer, De Nehem en de economische orde, *ESB*, 23 augustus 1978.

voorstellen van het kabinet-Den Uyl. Nadat dit kabinet was verdwenen en het instrument geleidelijk werd toegepast, verflauwde hun enthousiasme. De WIR bleek niet het door hen beoogde resultaat op te leveren. Dit kwam voor een deel vanwege het feit dat het kabinet-Van Agt het gerichte karakter van de WIR verzwakte. Daarvoor waren zowel technische als politieke redenen, die ik hier niet zal behandelen. Het resultaat is dat de WIR bij uitstek een instrument is geworden van het functionele beleid, hoewel het gerichte karakter ervan nog niet geheel opzij is gezet.

Dit laatste moge ook uit de Sectornota blijken. Ondanks het advies van de SER om een arbeidsplaatsentoeslag in de WIR op te nemen, heeft de regering daartoe tot nu toe niet besloten. Toch heeft de regering deze gedachte nog niet vaarwel gezegd. Dit blijkt uit het feit dat de Sectornota het eerste, zij het nog slechts verkennende, resultaat van een onderzoek bevat naar de mogelijkheden voor een premie-element gericht op de bevordering van de creatie van arbeidsplaatsen. De oplossing van de meerderheid van de SER wordt door de regering nog steeds afgewezen. Deze hield een arbeidsplaatsentoeslag in van een vast bedrag voor elke arbeidsplaats die een onderneming in een jaar per saldo tot stand brengt, onder de beperkende voorwaarde dat die onderneming ten minste een bepaald bedrag aan investeringen besteedt. De regering wijst deze oplossing om principiële redenen af: ze komt neer op een marginale loonkostensubsidie omdat de directe koppeling met het investeringsbedrag is losgelaten. De regering kiest voor een projectmatige arbeidsplaatsentoeslag omdat zich bij een algemeen arbeidsplaatsencriterium te veel complicaties voordoen: er is moeilijk een betrouwbaar beeld te verkrijgen van de relevante werkgelegenheidsmutatie als gevolg van de verrichte investeringen. Bij een projectgewijze benadering zou deze relatie gemakkelijker zijn te bepalen.

In de Sectornota wordt een aantal voorwaarden genoemd, waaraan de projecten moeten voldoen, willen ze voor een arbeidsplaatsencriterium in aanmerking komen. Problemen

van overlapping zouden kunnen ontstaan bij de grote-projecten-toeslag, die daarom zal worden beperkt tot het verlenen van premies aan projecten met een activeringsfunctie (b.v. voor zeer omvangrijke projecten). Om te voorkomen dat kleine en middelgrote ondernemingen door de arbeidsplaatsentoeslag relatief worden benadeeld (vanwege een projectdrempel van f. 750.000 aan nieuwbouw), ligt het in de bedoeling de toepassingsgrens van de kleinschaligheidstoelage van de WIR zodanig naar boven te verschuiven dat beide toeslagen elkaar iets gaan overlappen.

Een andere maatregel in het kader van de WIR, die gericht kan worden genoemd, is de structuurverbeteringstoelage. Deze zou gegeven moeten worden aan sectoren die kunnen worden gemoderniseerd en versterkt en aan sectoren die hun groeiomvang door specifieke knelpunten niet of in onvoldoende mate kunnen benutten. De regering voert overleg met de Europese Commissie of beide laatste maatregelen volgens de EG-politiek toelaatbaar zijn (ze moeten generiek zijn, dus betrekking hebben op alle ondernemingen in de sector en mogen niet concurrentieverstorend werken).

Kosten

De regering is voornemens van 1980 t/m 1984 bijna f. 7 mrd. uit te trekken voor het totale economische structuurbeleid. De verdeling van dat bedrag over sectorbeleid, vernieuwingsbeleid en steun aan individuele bedrijven is in de tabel vermeld.

Tabel. Middelen ten behoeve van het economisch structuurbeleid (mln. gld., lopende prijzen)

	1980	1981	1982	1983	1984
Sectorbeleid	883	957	877	886	910
Vernieuwingsbeleid	407	418	428	434	442
Steun aan individuele bedrijven	110	50	40	30	30
Totaal	1.400	1.415	1.345	1.350	1.382

Het totaal beschikbare bedrag is overigens geen extra voorgenomen uitgave: 35% ervan was reeds opgenomen in de bestaande meerjarenramingen. Wat opvalt in de tabel is de forse afname van de steun aan individuele bedrijven. De afname zou wel eens forsere kunnen zijn als ook het jaar 1979 in beschouwing wordt genomen (o.a. door RSV, Volvo, Nederhorst). Op zich is deze afname een goed voornemen, maar of ze te realiseren zal zijn, is vooralsnog de vraag.

De tabel roept overigens meer vragen op. De weergegeven bedragen zijn louter middelen die de regering de komende jaren wil uittrekken. Het is onzeker of de bedragen hoog genoeg zijn. Een dergelijke vraag is moeilijk te beantwoorden aangezien de sectornota geen analyse van de diverse sectoren bevat 4), waaruit op enigerlei wijze af te leiden is wat de behoefte is aan financiële middelen. Daarentegen wordt in de nota wel uiteengezet waarvoor de middelen moeten worden besteed, maar een financiële uitsplitsing daarvan ontbreekt in de nota. In het bedrag voor sectorbeleid zijn volgens de nota begrepen: bevordering van hoogwaardige activiteiten en speerpunten, enkelvoudige structuurverbetering, herstructurering, geordende sanering, arbeidsmarktbeleid, w.o. om-, her- en bijscholing, en het opvangen van sociale en personele consequenties van het sector- en arbeidsmarktbeleid. De maatregelen in het kader van het vernieuwingsbeleid betreffen speur- en ontwikkelingswerk en ondersteuning van innovatieactiviteiten. Voor meer informatie daarover wordt verwezen naar de innovatienota.

De in de tabel genoemde bedragen zijn niet volledig. Zo zijn er in 1980 gelden uitgetrokken voor exportbeleid (f. 119 mln.

4) Uitgezonderd een aan de nota toegevoegde bijlage met globale becijferingen van het CPB.

Adverteer in Economisch Statistische Berichten

Inlichtingen:

roelants|epr

Postbus 53021

2505 AA Den Haag

Telefoon (070) 50 33 00

Telex 3 31 01

voor b.v. matchingfonds en turnkey-projecten). Daarnaast is er ten laste van de gelden voor ontwikkelings samenwerking f. 100 mln. uitgetrokken voor ontwikkelingsrelevante exportkredieten. Ook de WIR-premies zijn niet in de bedragen opgenomen (met uitzondering van f. 515 mln. die in 1980 aan het WIR-fonds zal worden onttrokken ten behoeve van een aanvullend pakket gerichte maatregelen).

Een laatste kritische opmerking die ten opzichte van de kosten te maken valt, betreft de verdeling van de middelen over de sectoren. Omdat de regering niet een bewust sectorstructuurbeleid (beïnvloeding van het sectorpatroon) wil voeren, is het onduidelijk welke sectoren van de middelen voor sectorbeleid zullen profiteren. De regering wenst geen sectoren te willen afwegen, hetgeen tot gevolg heeft dat de verdeling van de middelen volstrekt willekeurig zal plaatsvinden. Een optimale besteding van de middelen zal dus een toevalstreffer zijn.

Conclusies

De Sectornota draagt als titel *Voortgangsnote economisch structuurbeleid*. M.a.w., de regering onderschrijft de hoofdlijnen van de door het kabinet-Den Uyl uitgebrachte nota *Selectieve groei*. De Sectornota bouwt daarom voort op bepaalde aspecten van de nota *Selectieve groei*; in het bijzonder op het economische structuurbeleid en de WIR. Aan de wens van de Tweede Kamer, het indienen van een ontwerp van wet op het sectorstructuurbeleid, wordt niet voldaan.

Wat betreft het economisch structuurbeleid wordt in de Sectornota gepleit voor een speciaal op sectoren gericht beleid. De verantwoordelijkheid voor dat beleid ligt in eerste instantie bij het bedrijfsleven of bij de ondernemingen. De rol van de overheid moet zo terughoudend mogelijk zijn. Daarom wordt sectorbeleid onderscheiden in enkelvoudige structuurverbetering, herstructurering en geordende sanering. Er zal zoveel mogelijk geprobeerd moeten worden tot een enkelvoudige structuurverbetering te komen. Een dergelijk beleid voorkomt pijnlijke ingrepen, waarbij de overheid betrokken zal zijn. De steun van de overheid aan de enkelvoudige structuurverbetering zal zoveel mogelijk plaatsvinden via functioneel beleid, dat generiek is voor alle sectoren en/of bedrijven.

De nota maakt duidelijk dat de ondernemingen de handen meer ineen moeten slaan dan tot nu toe gebeurt. Zij zouden sectororganen moeten vormen om sectorale problemen gezamenlijk aan te vatten en eventueel te voorkomen. De regering wil dit stimuleren door de eis dat zij slechts steun zal verlenen aan ondernemingen die in zo'n orgaan participeren. Ondernemingen die niet mee willen doen zal in principe financiële steun worden onthouden. Op deze wijze denkt de regering af te komen van de concurrentievervalsende individuele bedrijfssteun. Ze wil te dien aanzien graag de mening van het bedrijfsleven weten over de mogelijkheid de besluiten van sectororganen algemeen verbindend te verklaren. Een belangrijke voorwaarde voor het tot stand komen van een adequaat sectorbeleid is de aanwezigheid van voldoende informatie over de sectoren. De genoemde sectororganen zouden daarmee kunnen worden belast. Daarnaast wil de regering eenmaal in de twee jaar z.g. bedrijfstakverkenningen uitbrengen.

De vraag moet worden gesteld of het vorenstaande veel succes zal hebben. In de nota *Selectieve groei* wordt gepleit voor een georiënteerde markteconomie, waarin het beleid

weliswaar gedecentraliseerd tot stand komt, maar moet voldoen aan maatschappelijke randvoorwaarden (de z.g. facetdoelstellingen). In de Sectornota wordt dit niet afgewezen, maar wel op een speciale wijze uitgelegd. De georiënteerde markteconomie wordt een liberaal georiënteerde markteconomie en de facetdoelstellingen krijgen nauwelijks aandacht. Mijns inziens hoeft er niets tegen deze uitleg te zijn. Het siert de huidige minister van Economische Zaken dat hij zo consequent zijn liberale gedachte in een beleidsstuk tot uitdrukking brengt. Het gevaar dreigt evenwel dat er van het beleid niets terecht komt als het bedrijfsleven het laat afweten. Tot nu toe is gebleken dat het bedrijfsleven bepaald niet hard van stapel loopt om sectororganen op te richten. Wat gaat de regering doen als een gewenste gezamenlijke aanpak uitblijft?

De ervaring van de NEHEM leert, dat het zelfs in noodsituaties moeilijk is een sectorbeleid te voeren, waaraan alle werkgevers en werknemers in een sector meewerken. De NEHEM zal nu iets worden losgemaakt van het bedrijfsleven, maar aan de problemen waarop de NEHEM stuk liep wordt nauwelijks aandacht besteed. Dat stuklopen zou wel eens iets te maken kunnen hebben met het geven van verantwoordelijkheden aan organisaties, die daarmee geen raad weten. Zo zijn werkgeversorganisaties niet opgericht om individuele leden te dwingen iets te doen of na te laten en zo zijn werknemersorganisaties niet opgericht om een beleid te voeren dat individuele werknemersbelangen kan schaden. Dit zijn problemen die moeilijk oplosbaar zijn. Worden ze niet opgelost, dan doemen er twee alternatieven op: de overheid grijpt in en voert een centralistisch beleid (bij de NEHEM lijkt een aanzet daartoe gegeven) of de overheid valt volledig terug op het globale macrobeleid. Mijns inziens zijn beide alternatieven niet geschikt voor een goed sectorbeleid. Er moet gezocht worden naar een tussenvorm: in de Sectornota wordt dat wel erg schoorvoetend gedaan.

Naast het sectorbeleid krijgt de WIR veel aandacht. Ondanks kritiek op de WIR wil de regering haar verder optuigen. Er wordt serieus gekeken naar een arbeidsplaatsentoeslag en een structuurverbeteringstoeslag. De vraag doemt evenwel op of de WIR wel goed werkt. De afwezigheid van een goede rapportage en evaluatie van dit nieuwe instrument geeft critici gelegenheid hun kritiek te spuien. De WIR is evenwel nog te kort in werking om een gefundeerd eindoordeel te kunnen geven.

De Sectornota is duidelijk geschreven. Toch kan ik mij voorstellen dat leken bij het lezen de draad kwijt raken. Dat ligt voor een groot deel aan de wijze waarop de laatste jaren sectorpolitiek wordt bedreven. Die politiek is immers nauwelijks gebaseerd op wetenschappelijke studie. We weten veel te weinig van de ontwikkeling der sectoren en van hun bijdrage aan de diverse maatschappelijke doelstellingen. Dat laatste wil de regering zelfs niet weten omdat ze een sectorstructuurbeleid, dat sectoren onderling afweegt, afwijst. Ondanks dat gebrek aan informatie verschijnen er voorstellen aan de lopende band. Geschriften over sectorbeleid staan vaak bol van het onduidelijk taalgebruik, dat grenst aan „gogentaal”. Nu valt dat in de sectornota m.i. nog wel mee. Het wordt echter wel tijd dat we ophouden met dit soort geschriften en exact aangeven wat er moet gebeuren met ondernemend Nederland. De huidige ernstige economische problemen worden niet opgelost met sectorale welzijnswerkers.

L. Hoffman

ESB: omdat de economie verder gaat...

Economisch structuurbeleid in een bijgestelde koers

R. WIJKSTRA*

In de Sectornota wordt een offensiever beleid ten aanzien van versterking van de structuur van onze economie en verbetering van de internationale concurrentiepositie ontwikkeld dan tot dusver bestond. Hoewel schrijver voor deze opstelling waardering heeft, is naar zijn mening op belangrijke punten van de nota wezenlijke kritiek mogelijk. Hij betoogt dat het sectorbeleid niet steeds voldoende doordacht is. Daarnaast is er in de nota te weinig oog voor de maatschappelijke aanvaarding van het voorgenomen beleid. Ten aanzien van de institutionele vormgeving van het beleid blijven nog te veel onduidelijkheden bestaan. Wat betreft de NEHEM lijkt een stap terug te worden gedaan, zonder dat een juiste diagnose wordt gesteld van de moeilijkheden waarmee dit instituut kampt.

Inleiding

De minister van Economische Zaken heeft mede namens de ministers van Financiën en Sociale Zaken op 27 september jl. de *Voortgangsnota Economisch Structuurbeleid*, volgens de aanbiedingsbrief aan de Tweede Kamer, „ook wel te noemen Sectornota”, gepubliceerd. De totstandkoming van deze nota heeft, aldus de minister, meer tijd geveerd dan aanvankelijk was voorzien, zulks mede vanwege de gecompliceerdheid van onze economische problematiek.

Eenzelfde verdraging deed zich ook voor ten aanzien van de in 1976 verschenen *Nota inzake de selectieve groei* (Economische-structuurnota). Iedereen, die inzicht heeft in de structurele aard en de omvang van onze sociaal-economische problemen zal moeten erkennen, dat niet in een handomdraai oplossingen voor deze problemen zijn aan te dragen. Niettemin valt het te betreuren, dat indertijd de Economische-structuurnota aanmerkelijk later verscheen dan was gepland en dat nu weer hetzelfde het geval is met de Voortgangsnota, die mede door de opgelopen verdraging, ruim 3 jaar na de Economische-structuurnota verschijnt. De vraag is gewettigd, of wij ons zulke ruime tijds marges kunnen veroorloven, gegeven de in omvang toenemende problemen, waarvoor afdoende oplossingen nog steeds niet dichterbij zijn gekomen.

Maar de Voortgangsnota ligt er dan nu en zij biedt voldoende interessante aanknopingspunten voor een discussie over de ontwikkelde inzichten en voorgestelde beleidsvoornemens.

Het is niet mogelijk in het bestek van dit artikel de gehele nota te behandelen. Ik heb daarom een keuze gemaakt. In het eerste deel van mijn bijdrage wil ik trachten een algemeen

oordeel over de inhoud van de nota te geven; daarna ga ik nader in op de door de ministers ontwikkelde ideeën en inzichten over het sectorbeleid.

Algemene beoordeling

Offensief en toekomstgericht

Centraal staat in de nota, dat de regering een minder defensief beleid wil voeren en meer aandacht en geld wil besteden aan een meer toekomstgericht beleid, dat anticipeert op noodzakelijke aanpassingsprocessen. In dat kader dient, aldus de regering, de versterking van de internationale concurrentiepositie van ons land een bijzondere prioriteit te krijgen, hetgeen geleet op onze grote afhankelijkheid van het buitenland voor de hand ligt.

Vernieuwing en modernisering zijn steeds terugkerende thema's, zij het dat de bevrediging van onze nieuwsgierigheid naar de meer concrete uitwerking van deze beleidsdoelinden moet wachten op de aangekondigde *Innovatienota*.

De wat in de nota wordt genoemd „bijstelling van de „industriepolitieke” koers” moet positief beoordeeld worden. De problemen, waarmee wij te maken hebben en die nog op ons afkomen, zijn niet van tijdelijke aard, maar zeer hardnekkig en van een structureel karakter. Er voltrekken zich in onze nationale maar vooral ook in de internationale verhoudingen ingrijpende veranderingen, die een verdere economische groei belemmeren en onze welvaartspositie kunnen aantasten. Het beleid in de afgelopen jaren ademde sterk de geest van met de rug tegen de muur te staan en vanuit die positie terug te vechten. Dat kon wellicht ook niet anders, omdat de veranderingenprocessen te laat zijn onderkend en slechts weinigen in het begin van de jaren zeventig de voortekenen van meer blijvende stagnatie hebben opgemerkt.

Het vanuit de verdediging terugvechten is stellig niet zonder betekenis geweest, maar wij weten nu, dat het niet toereikend is en dat voor de structurele problematiek, onder meer tot uitdrukking komend in onvoldoende werkgelegenheid en een bedreiging van het koopkrachtniveau, nog geen duurzame oplossingen in zicht zijn.

De door de regering nagestreefde ombuiging naar een meer toekomstgericht en anticiperend beleid zal stellig in brede lagen van onze bevolking belangstelling wekken. Uiteraard is een definitief oordeel over de bijgestelde koers in het economische-structuurbeleid afhankelijk van de concretisering van het beleid, de daartoe gekozen beleidsinstrumenten en de effectiviteit van deze instrumenten.

*De auteur is voorzitter van het Verbond van Verzekeraars in Nederland en oud-directeur van de NEHEM. Dit artikel is geschreven à titre personnel.

Kleine en middelgrote ondernemingen

De betekenis van de kleine en middelgrote ondernemingen mag niet worden onderschat. In de periode 1970-1976 was het totale verlies aan werkgelegenheid in de industrie 190.000 arbeidsplaatsen, waarvan slechts 5.000 in ondernemingen tot 500 man. Kennelijk hadden deze ondernemingen een grotere weerstand en wellicht een grotere veerkracht en flexibiliteit.

In het kader van het op vernieuwing gerichte beleid wordt ruggesteun aan kleine en middelgrote ondernemingen in het vooruitzicht gesteld. Dat lijkt, mede tegen de achtergrond van genoemde cijfers, even doelmatig als rechtvaardig. In het recente verleden zijn vele honderden miljoenen gulden steun in verschillende vormen aan vooral de industriële sector toegekend, waarbij het overgrote deel van de geldmiddelen is terechtgekomen bij (zeer) grote ondernemingen. Het is de vraag of de omvangrijke steun aan deze ondernemingen wel effectief is geweest. Voor twijfel op dat punt is zeker aanleiding. De nota is over het effect van de individuele steun redelijk positief (waarbij overigens geabstraheerd wordt van de steun aan enige zeer grote ondernemingen). Een recente uitspraak van de onlangs afgetreden directeur-generaal voor de industrie geeft echter een minder rooskleurig beeld. De heer Molkenboer stelde in een toespraak op 26 september jl. voor de Maatschappij voor Handel en Nijverheid te Den Haag, dat een aantal knelpunten is verzacht of weggenomen, maar dat vaak het beoogde doel niet is bereikt.

Maar afgezien van de effectiviteit kan worden vastgesteld, dat kleine en middelgrote ondernemingen onderbedeeld zijn. Dat is niet alleen strijdig met het beginsel van rechtsgelijkheid, maar heeft er tevens toe geleid, dat de creativiteit, die in veel van deze ondernemingen aanwezig is, zich niet op voldoende wijze heeft kunnen ontplooien. Daarmee hebben wij een aantal kansen in het belang van onze nationale economie laten liggen.

De regering is van plan haar beleidsvoornemens ter zake van kleine en middelgrote ondernemingen in concrete beleidsdaden en beleidsinstrumenten te vertalen en daarbij de sectoren van handel, ambachten en diensten niet uit het oog te verliezen. Dat is positief te waarderen want de problemen liggen niet alleen in de industrie en voorts zullen wij genoemde sectoren hard nodig hebben voor het vinden van oplossingen voor onze hardnekkige werkloosheidsproblematiek.

Enkele opvallende voornemens

Aangekondigd wordt, dat de steun aan individuele ondernemingen sterk zal worden verminderd en aan strakkere regels zal worden gebonden. Er is moed voor nodig om de individuele steun terug te brengen en het is de vraag, of een dergelijk beleid kan worden doorgevoerd, omdat in concrete situaties, vooral als het om grote ondernemingen gaat, de politieke en maatschappelijke druk op de overheid wel zeer groot is. Niettemin is het beleidsvoornemen van de regering op dit punt juist, omdat, zoals reeds eerder opgemerkt, de effectiviteit van de zeer omvangrijke individuele steun waarschijnlijk niet overmatig groot is en voorts concurrentievervalsende effecten van deze steun zijn opgetreden, niet alleen binnen de betrokken sector, maar ook ten opzichte van andere sectoren.

Beslissend voor het terugdringen van de individuele steun is evenwel, of het thans door de regering beoogde sectorbeleid en het in dat kader te voeren vernieuwings- en moderniseringsbeleid effectief zullen blijken te zijn. Men kan geen oude schoenen weggoien voor men op de nieuwe goed kan lopen en dat geldt zeker voor de steun aan bedreigde ondernemingen en de daarbij betrokken mensen. Als het vernieuwde beleid geen reëel en beter alternatief zou betekenen, zal aan het veelal als noodverband fungerende individuele-steunbeleid bezwaarlijk een eind kunnen worden gemaakt.

De regels voor de steun aan individuele ondernemingen zullen, aldus de regering, in een beschikking worden vastgelegd. Dat zal tijd worden. Al een aantal jaren wordt individu-

ele steun verleend en zulks in een gigantische omvang. Al ten tijde van de regering-Den Uyl werd over een officiële beschikking gesproken en circuleerde op het Ministerie van Economische Zaken een concept-beschikking, maar het is er tot nog toe niet van gekomen. Onbegrijpelijk, dat ons parlement dat heeft geaccepteerd. De besteding van miljarden gulden van de burgers behoort op een officiële grondslag te berusten en langs die weg voor parlementaire controle en toetsing door de burgers vatbaar te zijn. Laten regering en parlement dit ernstige verzuim althans voor de toekomst zo snel mogelijk ongedaan maken.

Een andere opvallende uitspraak is, dat in het kader van de internationale arbeidsverdeling en uitgaande van overigens gezonde concurrentieverhoudingen met industriële en ontwikkelingslanden het verdwijnen van bepaalde producties in ons land dient te worden aanvaard. Zowel op economische gronden als vanuit het denken in termen van internationale solidariteit is dit een juiste stellingname. Het realiseren ervan zal echter, evenals geldt voor de voornemens inzake de individuele steun, alleen mogelijk zijn als voor de slachtoffers van een dergelijk ingrijpende ontwikkeling reële alternatieven beschikbaar zijn. In dit verband wordt in de nota terecht gesteld, dat een geleidelijke aanpassing mogelijk moet worden gemaakt met faciliteiten om een dalperiode te overbruggen.

Instrumenten

De regering heeft voor de intensivering van het economische-structuurbeleid grote bedragen in de nieuwe meerjarencijfers opgenomen. Voor de periode 1980-1984 gaat het in totaal om een bedrag van bijna f. 7 mrd. (waarvan f. 4,5 mrd. voor het sectorbeleid). In de oude meerjarenraming waren voor genoemde periode rond f. 2,5 mrd. opgenomen (waarvan ruim f. 2 mrd. voor het sectorbeleid).

Een scala van deels versterkte en deels nieuwe instrumenten wordt in het vooruitzicht gesteld. Een greep daaruit:

- meer ruimte voor ontwikkelingskredieten, ook voor middelgrote en kleine ondernemingen, alsmede voor dienstensectoren;
- sterkere bevordering van onderzoek en ontwikkeling, onder meer door ook de loonkosten hiervan subsidiabel te maken;
- het meer in het teken van de innovatie plaatsen van het aanschaffingsbeleid van de overheid;
- bevordering van grote ontwikkelingsprojecten met een gedeeltelijke risico-afdekking door de overheid;
- bevordering mobiliteit en herplaatsing van werknemers, onder meer door subsidiëring van sectorgerichte scholingsprogramma's en van zogenaamde transfersystemen;
- sterkere bevordering van de export. Hieronder vallen de bevordering van samenwerkingsprojecten gericht op markten buiten de Europese Gemeenschap alsmede betere toerusting van Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland;
- bevordering van de ontwikkeling van milieuvriendelijke technologieën;
- subsidiëring van investeringen, die een herstructurering beogen in het belang van de onderneming zowel als van de ontwikkelingslanden;
- structuurverbeteringstoelagen in het kader van de WIR voor een sectoraanpak;
- invoering van een projectmatige arbeidsplaatsentoeslag in het kader van de WIR, alsmede aanpassing van de kleinschaligheidstoelag.

De voorgestelde beleidsmaatregelen zijn positief te beoordelen. Zij dragen in het algemeen een meer gericht karakter dan de instrumenten tot dusver. Persoonlijk zou ik graag naast het meer gericht-zijn ook meer sturing hebben gezien, opdat een grotere zekerheid zou bestaan, dat de gestelde beleidsdoelstellingen ook worden bereikt en de effectiviteit van de inzet van gemeenschapsgelden beter dan tot dusver zou kunnen worden gemeten. Het gaat hier in feite om een fundamenteel probleem in onze georiënteerde marktecono-

mie, namelijk hoe en in welke mate door het macrobeleid wenselijk c.q. noodzakelijk geachte beleidsdoelstellingen gerealiseerd kunnen worden door middel van de beslissingen van de veelheid aan economische subjecten (in het kader van de nota de individuele ondernemingen). De overheid kan veelal wel op de rem trappen, maar hoe worden noodzakelijk geachte activiteiten van individuen in de gewenste richting geïnitieerd en hoe meten wij het effect daarvan?

Afgezien van verschil in opvatting over een meer sturend beleid (werkgevers denken daarover bepaald anders dan werknemers) moet erkend worden, dat het tot dusver niet gelukt is betrouwbare en objectieve sturings- en meettechnieken te ontwikkelen. De studie naar oplossingen voor deze onmisbare technieken moet met kracht worden voortgezet. Wellicht kunnen wetenschappelijke disciplines daarbij behulpzaam zijn.

Ten slotte meen ik, dat de regering er goed aan zou hebben gedaan de verschillende door haar gehanteerde beleidscategorieën (macrobeleid, mesobeleid, facettenbeleid, functioneel beleid) in een samenhangend kader te bespreken. Dat zou een beoordeling van de consistentie van het ambitieuze programma van beleidsvoorstellen ten goede zijn gekomen.

Sociale aspecten

De nota noemt een aantal instrumenten op sociaal terrein. Toch had ik op dit terrein hogere verwachtingen. Waarom bijvoorbeeld geen aandacht besteed aan de relatie tussen winst en werk, een brandend probleem tussen werkgevers en werknemers? Waarom geen op de toekomst gerichte analyse van te verwachten resp. wenselijke en derhalve te bevorderen ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin? En waarom geen visie op de huidige knelpunten op de arbeidsmarkt die, hoe verschillend werkgevers en werknemers daarover ook denken, wel degelijk bestaan?

Wellicht kunnen deze en andere vraagstukken in de (parlementaire) discussie nader aan de orde komen.

Overleg sociale partners

De regering acht het overleg tussen de sociale partners van grote betekenis. Dat is een eufemisme; zulk overleg is een conditio sine qua non voor het welslagen van wat de regering nastreeft. Voor iedereen is het waarneembaar, dat het overlegklimaat buitengewoon slecht is. Dat is een hoogst ernstige zaak, die de vraag doet rijzen of de idee van de overlegeconomie, die door velen wordt aangehangen, in de praktijk wel een realistische idee is. Ik ben mij ervan bewust, dat wij hier raken aan de grondslagen van onze huidige maatschappelijke orde (met thema's als machtsdeling, participatie werknemers in de besluitvorming, invloed overheid). En juist over de maatschappelijke orde lopen de visies tussen de verschillende politieke partijen, tussen de regering en oppositie, tussen werkgevers en werknemers sterk uiteen.

Om die reden is het vraagstuk moeilijk en wellicht politiek delicaat. Maar dat mag geen reden zijn in de nota het vraagstuk van het overleg tussen de sociale partners alsmede tussen de regering en de sociale partners uit de weg te gaan. Nu de overlegeconomie onvoldoende functioneert, moet óf een indringende poging worden ondernomen het overlegklimaat te verbeteren óf een andere weg worden ingeslagen. De regering is voor het aanpakken van deze problematiek de eerstgeroepene en initiatieven van haar kant mogen niet achterwege blijven.

Sectorbeleid

De Voortgangsnota draagt als ondertitel „Sectornota”. Bij het lezen van de verschillende hoofdstukken blijkt nadrukkelijk dat meer dan in het verleden voor het beleid de invalshoek

van een sectoraanpak wordt gekozen. Dat is om verschillende redenen juist.

Sectorstructuurbeleid

Een sectorale benadering als aanvullend beleid kan wellicht een bijdrage leveren aan de oplossing van het werkgelegenheidsprobleem. Het is bekend, dat met name in de industrie en in de agrarische sector de werkgelegenheid de afgelopen jaren gedaald is. Ik heb ernstige twijfels aan de mogelijkheid, dat deze neerwaartse trend kan worden omgebogen. Wij zouden al gelukkig mogen zijn als de industriële werkgelegenheid niet verder zou teruglopen. Ook indien het thans ontvouwde regeringsbeleid succesvol zou blijken te zijn, is daarvan geen spectaculaire vergroting van de werkgelegenheid in de industrie te verwachten, omdat de noodzaak tot verhoging van de productiviteit het arbeidsvolume relatief zal doen dalen.

Bekend is ook, dat de werkgelegenheid in de marktgerichte en niet-marktgerichte dienstensectoren (incl. overheid) tot het begin van de jaren zeventig sterk is gegroeid. Het min of meer via het marktmechanisme verlopen proces van transfer van arbeidsplaatsen van primaire en secundaire naar tertiaire en kwartaire sector is de afgelopen jaren gaan stagneren. Het zou interessant zijn om na te gaan, of door wat de ministers noemen „beïnvloeding van het sectorpatroon (sectorstructuurbeleid)” het transferproces weer op gang zou kunnen worden gebracht. Dat zou van grote betekenis zijn voor de oplossing van ons huidige en in de toekomst waarschijnlijk groter wordende werkgelegenheidsprobleem. In deze context vormen de in een bijlage bij de nota opgenomen schetsen voor bedrijfstakken op middellange termijn interessante lectuur; eveneens positief te waarderen zijn de z.g. bedrijfstakverkenningen, waartoe de regering het initiatief heeft genomen.

Evenals de vorige regering wijst ook deze regering de mogelijkheid van een blauwdruk voor onze nationale economie af. De daarvoor indertijd in de nota *Selectieve groei* aangevoerde argumenten zijn nogal overtuigend. Het verwerpen van de blauwdrukgedachte behoeft evenwel niet te betekenen, dat de veel minder ambitieuze poging om een structuurschema op te zetten met een taakstellend of althans een na te streven karakter niet zou moeten worden ondernomen. Toegegeven zij, dat ook dit geen gemakkelijke zaak is, maar als het zou lukken bepaalde tendenties in de bedrijfstakken op te sporen en daaruit nastrevenswaardige ontwikkelingslijnen voor de toekomst te destilleren, zou dat voor de aard en de intensiteit van de in te zetten beleidsinstrumenten een belangrijke richtingaanwijzer zijn en tevens de onderlinge samenhang van die instrumenten aanmerkelijk kunnen vergroten. Het is te betreuren dat de regering althans in deze fase kennelijk deze weg niet als begaanbaar ziet. Overigens heeft het de regering bij de voorbereiding van haar nota ook niet meegezeten, omdat de Subcommissie Sectorstructuurbeleid van de Commissie Nationale Economie van de SER er door fundamentele meningsverschillen tussen werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers niet in geslaagd is een bruikbaar werkstuk op tafel te leggen.

Sectorbeleid

In de nota wordt het sectorbeleid omschreven als het beleid, gericht op de sociaal-economische situatie binnen de bedrijfstakken. Grote nadruk wordt gelegd op het anticiperen op noodzakelijke aanpassingsprocessen. Een anticiperend, preventief beleid kan dreigende moeilijkheden voorkomen of althans de gevolgen ervan verkleinen. Bovendien helpt het ons af van het imago, dat sectorbeleid alleen die herstructureringsprocessen betreft, die met inkrimping en sanering en derhalve met veel narigheid voor de betrokkenen gepaard gaan.

Sectormaatregelen van de zijde van de overheid dragen, aldus de nota, een aanvullend en tijdelijk karakter; de sectoren dienen op langere termijn op eigen kracht de economische

continuïteit te kunnen handhaven. Dat is in beginsel juist, maar hoeft niet te betekenen, dat een continu sectorbeleid voor het bedrijfsleven geen goede zaak zou zijn. Er zijn voldoende argumenten, die pleiten voor blijvende samenwerking in sectorverband, zoals:

- de snelle en indringende structurele veranderingen vragen om een gezamenlijk zoeken naar oplossingen resp. nieuwe perspectieven;
- door een sectorbeleid kan de productiecapaciteit beter worden afgestemd op de (te verwachten) vraag naar goederen en diensten, waardoor het aan de ondernemingswijze productie verbonden gevaar van overinvesteringen en overproductie kan worden verminderd;
- sectorale samenwerking maakt gezamenlijk onderzoek en ontwikkeling mogelijk, b.v. wat betreft:
 - marktexploratie (w.o. export);
 - arbeidsvoorziening;
 - technologie;
 - het inspelen op de hoofddoelstellingen van het sociaal-economische beleid, t.w. continuïteit en selectiviteit;
- de individuele onderneming kan zich bij haar besluitvorming mede baseren op de sectorale mogelijkheden resp. moeilijkheden.

Samenwerking tussen ondernemingen in sectorverband bestaat reeds jarenlang. Dat wil niet zeggen, dat altijd of altijd gemakkelijk eensluidende beslissingen tot stand komen. Gegeven het feit, dat de verantwoordelijkheid in het stelsel van ondernemingswijze productie bij de individuele onderneming ligt en de concurrentiepositie tussen de ondernemingen vaak tot verschil in visie en belang leidt, is een hecht sectorbeleid niet eenvoudig te realiseren. De regering is zich dat bewust en overweegt derhalve besluiten van sectorcommissies voor algemeen-verbindendverklaring in aanmerking te doen komen. Gegeven de ervaringen bij herstructurering, waarbij aan ondernemingszijde soms een te grote vrijblijvendheid werd getoond, ben ik het met het voornemen tot verbindendverklaring eens. De vraag rijst echter wel of die verbindendverklaring een erg effectief middel zal zijn, indien, zoals de regering zich voorstelt, primaire ondernemingsbeslissingen, b.v. ten aanzien van investeringen, prijzen en capaciteiten daaronder niet zullen vallen. Dat zijn nu juist de meest essentiële besliscategorieën in een sectorale aanpak.

Bij de concrete vormgeving van het sectorbeleid gaat het, aldus de nota, voor een belangrijk deel om een sectorale toespitsing van het functionele en het facettenbeleid. Bij de uitwerking van de voorgestelde beleidsinstrumenten geeft de regering er blijk van, dat zij deze beleidslijn concreet denkt in te vullen.

In de nota wordt bij de in sectoraal verband na te streven structuurverbetering onderscheid gemaakt tussen:

- enkelvoudige structuurverbetering, waarbij het doel is te bevorderen, dat ondernemingen snel op een ontwikkelingskans kunnen anticiperen dan wel dat tijdig een knelpunt kan worden weggenomen;
- meervoudige structuurverbetering, in welk geval sprake is van ingrijpende onderling samenhangende problemen, zodat ter wille van de continuïteit een meer integrale aanpak nodig is;
- geordende sanering, die noodzakelijk is indien er sprake is van zodanig ernstige problemen, dat aan ingrijpende capaciteitsafbouw niet valt te ontkomen.

Dit onderscheid is verhelderend en biedt goede aanknopingspunten voor een flexibele en doelgerichte beleidsaanpak.

Informatie

Zoals reeds is opgemerkt bevat de nota interessante informatie over bedrijfstakken. Wat echter ontbreekt zijn opvattingen over de opzet van een continu en toekomstgericht sectorinformatiesysteem. In eerste instantie is dit de verant-

woordelijkheid van het bedrijfsleven; in verschillende sectoren is men met informatiesystemen bezig, hetgeen een goede zaak is; in enkele sectoren is men een heel eind gevorderd (b.v. grafische industrie). Maar als de overheid zich tot doel stelt het sectorpatroon te beïnvloeden zal zij moeten kunnen beschikken over voldoende sectorinformatie, die voor de onderscheidene sectoren op dezelfde uitgangspunten stoelt en qua structuur vergelijkbaar is. Om die reden had de nota aan de informatiesystematiek — informatie is de basis voor elk beleid — niet voorbij mogen gaan.

Verantwoordelijkheid bij het bedrijfsleven

De regering stelt, dat de verantwoordelijkheid voor structuurverbeteringsprojecten bij het bedrijfsleven ligt. Dat lijkt in het algemeen een goed uitgangspunt. Het overhevelen van die verantwoordelijkheid naar de overheid is ondoelmatig, omdat de overheid qua structuur, werkwijze en deskundigheid niet in staat is het ondernemerschap over te nemen.

Maar ook principieel is het leggen van de verantwoordelijkheid bij de overheid onjuist. Het leidt gemakkelijk tot het afwentelen van verantwoordelijkheid op een centralistische overheid, waardoor de menselijke creativiteit wordt aangetast en het (leren) dragen van risico's door individuen verdwijnt. Dat is in strijd met het mensbeeld dat ten grondslag ligt aan onze democratische samenleving.

Blijft wel over de vraag, hoe beslissingen van ondernemingen zodanig beïnvloed kunnen worden, dat zij sporen met de door de gemeenschap gewenste richting. In de nota worden daarvoor wel enkele gedachten ontwikkeld, zoals verbindendverklaring en uitsluiting van steunverlening van ondernemingen, die bij herstructurering en sanering niet het gehele pakket van maatregelen onderschrijven, maar dit soort maatregelen lijkt niet in alle gevallen voldoende. Over het kunnen uitoefenen van meer indirecte of directe invloed door de overheid als het algemeen belang dat nodig maakt, zal verder moeten worden nagedacht, hoezeer ook zorgvuldig behoort te worden omgegaan met de eigen verantwoordelijkheid van de onderneming.

Als gesproken wordt over het bedrijfsleven wordt daaronder gemeenlijk verstaan ondernemers en werknemers. Als het gaat om de uiteindelijke bevoegdheid tot het nemen van beslissingen, dan is dat de ondernemer. Deze structuur is aanvaardbaar, mits de werknemers of hun vertegenwoordigers (ondernemingsraad, vakbeweging) een grote mate van inspraak hebben alsmede een toetsingsrecht op genomen beslissingen. In dit opzicht is de nieuwe Wet op de ondernemingsraden zeker een vooruitgang. Helaas zijn de werkgevers- en werknemersorganisaties het op een aantal punten zeer oneens, zoals in de nota duidelijk wordt vermeld (informatieverschaffing, arbeidsplaatsenovereenkomsten, evt. dwingen van ondernemers, inschakeling vakbeweging bij bestending van de resultaten van een herstructurering).

Hoezeer overeenstemming op deze punten ook moeilijk lijkt, het is noodzakelijk de gesprekken hierover voort te zetten; zonder een tripartite resp. zonder een bipartite aanpak (als de overheid niet ingeschakeld hoeft te worden) zullen de beleidsvoornemens van de regering niet of slechts ten dele slagen. Zoals reeds eerder opgemerkt zou de regering daarom het initiatief moeten nemen om te trachten de sociale partners meer tot elkaar te brengen.

Inhoudelijke aspecten

In een gedegen artikel in dit blad ¹⁾ heeft Prof. Dr. M. P. Gans, mede vanuit zijn ervaring als NEHEM-adviseur, een aantal probleemvelden van inhoudelijke aard bij herstructu-

1) M.P. Gans, Herstructurering als economisch probleem, *ESB*, 20/27 december 1978, blz. 1292 e.v.

tering opgesomd. Hij behandelt o.m. de vaststelling van de optimale sectorcapaciteit, de vertaling van de sectorinzichten naar individuele ondernemingen, de relatie tussen zwakke en sterke ondernemingen, de relatie tussen de bedrijfstak en (internationale) concerns, de financieringsaspecten, alsmede wie uiteindelijk beslist over een afslanking en op grond van welke criteria. Helaas besteedt de nota aan deze zeer cruciale problemen nauwelijks aandacht. Het zou goed zijn, dat enkele deskundigen zich eens over deze inhoudelijke aspecten zouden buigen, want ze vormen in de praktijk geen geringe obstakels. Daarbij zou ook aandacht moeten worden besteed aan de mogelijkheid van een meer preventieve structuurverbetering (ondernemers wachten soms te lang met hun problemen bespreekbaar te maken en komen er vaak moeilijk toe zich te binden), aan de concrete invulling van een bestendingsbeleid na voltooiing van een herstructurering, en aan de effecten van een sectorale herstructurering op andere sectoren in de bedrijfskolom.

Nieuw instituut voor structuurverbetering

Uitvoerig gaat de nota in op de moeilijkheden, waarmee de NEHEM te maken heeft gekregen. Volledig is de nota op dit punt echter niet. Vooropgesteld zij, dat een sectoraal structuurverbeteringsinstituut voor een zware opgave staat, gegeven de aard van de aanpak (sectorbeleid is moeilijk en moeizaam) en gegeven de slechte situatie in veel bedrijfstakken. Maar voor een dergelijk instituut behoren juist daarom optimale voorwaarden geschapen te worden om te slagen. En daaraan heeft het vooral door toedoen van de overheid zelf ontbroken. In 1975 is tussen de toenmalige minister van Economische Zaken en de Raad van Toezicht van de NEHEM o.m. het volgende afgesproken.

- De NEHEM zou zelfstandig opereren, uiteraard onder verantwoordelijkheid van de minister. Daarvan is in de praktijk vrijwel niets terechtgekomen. De NEHEM heeft vrijwel geen eigen beleidsruimte en is voor het tot stand brengen van projecten afhankelijk van de instemming van verschillende ministeries (Economische Zaken, Sociale Zaken, Financiën), met de daaruit voortvloeiende overmaat en zeer veel tijd vragende bemoeienissen (soms ervaren als bemoeizucht) van verscheidene departementsafdelingen. Gebleken is dat de overheid maar heel moeilijk kan delegeren.

- In beginsel zouden alle (nieuwe) structuurverbeteringsprocessen via de NEHEM lopen. Ook dat is niet geëffectueerd. Zelfs is het voorgekomen, dat de vorige minister van Economische Zaken een bij de NEHEM in behandeling zijnd project zonder duidelijke motivering weghaalde om het zelf te gaan doen.

- De steunverlening aan individuele ondernemingen zou aan de NEHEM worden toevertrouwd, zulks om een goede afstemming van de verschillende beleidsinstrumenten te bevorderen. Ook dat is er nimmer van gekomen.

Voorts heeft de Raad van Toezicht ervoor gepleit de economische en sociale aspecten in één structuurverbeterings-

plan te doen opnemen en tevens om een studie naar een minder curatieve en meer preventieve en anticiperende structuurverbetering aan te vatten. De overheid heeft niet of slechts schoorvoetend aan de uitwerking van deze voor de hand liggende opvattingen willen meewerken.

Geen wonder dat de NEHEM niet goed van de grond kon komen en dat de aanvankelijk positief ingestelde sociale partners teleurgesteld werden. Dat naderhand de sociale partners grote meningsverschillen kregen is zeker nadelig geweest voor het werk van de NEHEM, maar de werkelijke oorzaak van het niet voldoende van de grond komen ligt in het overheidsbeleid.

Ik releveer dit stukje geschiedenis omdat het van groot belang is voor de opzet van het nieuwe instituut. Hoewel de uitwerking nog moet volgen, vrees ik dat de uitgangspunten van 1975 definitief zullen worden losgelaten. Als dat zo is, dan is het beter er een overheidsdienst van te maken, hoezeer velen daar ook tegenstander van zijn, want een instituut zonder zelfstandigheid en zonder duidelijke taken en bevoegdheden zal evenmin als de NEHEM optimaal kunnen werken. Laat het parlement zich bij het wetsvoorstel, dat ter zake van het nieuwe instituut in het vooruitzicht wordt gesteld, duidelijk bewust zijn van de keuze, waarvoor zij staat, want de inspanningen, die de nota terecht vraagt, kunnen slechts tot resultaten leiden als de uitvoeringsorganen daadkrachtig en slagvaardig kunnen werken.

Ten slotte is het zeer te betreuren, dat het bestuur van het nieuwe instituut niet meer tripartite zal zijn samengesteld, maar zal bestaan uit deskundigen en ambtenaren. Deze wellicht uit nood geboren oplossing is een forse stap achteruit, omdat aan het bedrijfsleven, hoe sterk op dit moment ook verdeeld, niet alleen verantwoordelijkheid moet worden gegeven in de zogenaamde sectorcommissies maar ook voor het algemene beleid van het instituut.

Slotopmerking

De nota kenmerkt zich door een te waarden offensieve en op meer duurzame oplossingen gerichte beleidsvisie. Het sterker via een sectoraanpak te voeren beleid is evenwel onvoldoende doorgedacht, zeker wat de inhoudelijke problemen van het sector(structuur)beleid betreft. Voorts heeft de regering te weinig oog voor het maatschappelijke draagvlak, de maatschappelijke acceptatie (w.o. de verhouding tussen en met de sociale partners) van wat zij zich voorneemt. En ten slotte blijft het door de regering voorgestelde institutionele kader omgeven door te veel onduidelijkheden.

Voor het parlement, maatschappelijke groeperingen en individuele personen is er derhalve voldoende aanleiding zich in deze moeilijke materie te verdiepen en voorstellen te doen tot verbetering van de door de regering gegeven beleidsaanpak. Want voor de nota kan niet gelden, dat een goed begin reeds het halve werk is.

R. Wijkstra

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

De economie van het structuurbeleid: waar voor het geld?

PROF. DR. H. W. DE JONG*

Het structuurbeleid dat in de Sectornota wordt uitgezet, is gebaseerd op een gebrekkige analyse van de situatie waarin de Nederlandse economie verkeert en van de kansen die voor de Nederlandse industrie zijn weggelegd. Bovendien lijken de mogelijkheden om de economische structuur te verbeteren door middel van het beschikbaar stellen van geldbedragen te worden overschat. In het algemeen is de theoretische fundering van het beleid dat in de nota wordt voorgesteld, zwak. Dat is de conclusie waartoe de auteur van onderstaand artikel komt.

1. Inleiding: het mysterie structuur

Officieel heet de Sectornota de *Voortgangsnota economisch structuurbeleid*. Een kernbegrip hierin is de „structuur”, ten aanzien waarvan men zou denken dat een beleid wordt gevoerd dat economische betekenis moet hebben. Vraagt men echter om een nadere precisering van dat structuurbegrip dan brengt de nota nauwelijks opheldering. Wel wordt reeds vrij spoedig (blz. 6) erover gesproken dat „de economische structuur en in samenhang daarmee de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven” dringend verbetering behoeft. Omdat even later (blz. 13) wordt gesproken over het sectorstructuurbeleid als over een beleid dat zich richt op de sociaal-economische verhoudingen tussen sectoren en als zodanig de ontwikkeling en de richting van het sectorpatroon beïnvloedt, krijgt men de indruk dat het om een patroon gaat dat niet in orde is en verbeterd moet worden. Wat dan niet in orde is, wordt niet zo duidelijk, behalve dat enkele malen gezegd wordt dat Nederlandse bedrijfstakken te energie-intensief zijn. Wel signaleert de nota dat er iets niet in orde is met de categorie van de „grote internationaal georiënteerde bedrijven” die „onder invloed van de verzwakte internationale concurrentiepositie” productie en werkgelegenheid hebben verloren (blz. 12). De teruggang tussen 1970 en 1976 was bij deze ondernemingen niet minder dan 30% van de industriële werkgelegenheid en dit proces is sindsdien niet gestopt. Bij de kleine ondernemingen was de ontwikkeling in de jaren zeventig stabiel en hun aandeel nam derhalve toe. Op het eveneens ongedefinieerde begrip „concurrentiepositie” (dikwijls bijna identiek met kostenpeil) kom ik straks terug.

Het ontbreken van een eenduidige omschrijving van het structuurbegrip heeft de Voortgangsnota gemeen met de nota *Selectieve groei* van 1976, ook wel de Structuurnota genoemd. „Structuur” en „structuurpolitiek” worden daarin niet omschreven en zijn hoogstens vanuit de doelstellingen van het ontvouwde beleid af te leiden. Men arriveert dan o.a. bij het terugdringen van de „structurele werkloosheid”. Gaat men nog verder terug, bijvoorbeeld naar de *Nota inzake de*

groei en structuur van onze economie van 1966 dan wordt men niet veel wijzer. Bedoeld lijken te zijn de onderlinge verhoudingen in de economie, wanneer daarin over de structuur wordt gesproken (blz. 5). Het structuurbegrip van al deze nota's heeft dus een kameleon-karakter: nu eens duidt het vaag op zoiets als concurrentiepositie, dan weer op de relatie tussen grote en kleine ondernemingen, of op een bedrijfstakpatroon dat niet in orde zou zijn, dan wel op duurzamer werkgelegenheidsproblemen.

En niet alleen termen zijn in het geding. Ook de inhoud van wat tot het structuurbeleid behoort verandert blijkbaar. In de Structuurnota van 1976 „welks hoofdlijnen door het Kabinet worden onderschreven” (Sectornota, blz. 2) wordt onder de titel Economisch structuurbeleid (hoofdstuk 4) uitgebreid gesproken over twee onderwerpen die in de Sectornota in het geheel niet meer voorkomen, te weten fusies en mededingingsbeleid en multinationale ondernemingen. Blijkbaar behoren de vraagstukken op deze terreinen niet meer tot het structuurbeleid of behoren zij niet tot de thans aanvaarde hoofdlijnen. Dat beide opvattingen onjuist zijn zal in het vervolg blijken. Intussen blijft de structuur een mysterie.

2. De theorie van de nota: economisch structuurbeleid?

De Voortgangsnota is gebouwd op de volgende, schematische weergegeven, gedachtengang: het *resultaat* van het economisch proces in het verleden, in de vorm van een verslechterde internationale concurrentiepositie, vergt *structuurverbetering* van bedrijfstakken, sectoren en ondernemingen, hetgeen dient plaats te vinden door *gedragingen* van ondernemingen (die de primaire verantwoordelijkheid hebben) en van de centrale overheid, zodanig dat een nieuwe structuur ontstaat die beter is dan de oude. Kort gezegd, de Sectornota stelt:

$$R \rightarrow S \rightarrow G \rightarrow S^*, \text{ waarbij } S^* > S \quad (1)$$

Enige voorbeelden uit de Sectornota zijn nuttig bij de beoordeling van deze gedachtengang. Op blz. 77 e.v. komt het innovatiebeleid ter sprake en worden twee knelpunten aangewezen voor innovaties vooral bij middelgrote en kleine ondernemingen, maar ook bij grote ondernemingen: a. een te hoog kostenniveau voor het doen van onderzoek en ontwikkeling en b. een te hoog niveau van risico dat met individuele vernieuwingsprojecten samenhangt en dat „... het normale commerciële risico soms verre te boven gaat” (blz. 87). De omvang van dergelijke risico's wordt dan geadstrueerd met het bekende hoge percentage van vernieuwingsprojecten dat de eindstreep niet haalt; bij de door de overheid met ontwikkelingskredieten gesteunde projecten is dat ca. 60, en dat betreft projecten die reeds vrij zwaar zijn geselecteerd.

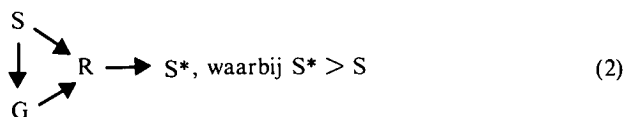
* Hoogleraar externe organisatie aan de Universiteit van Amsterdam.

Zonder verdere discussie wordt dan, onder verwijzing naar de sterke groei van de ontwikkelingskredieten in de jaren 1974-1978, voorgesteld de ruimte voor dit instrument uit te breiden. Het gaat me niet om het betreffende kleine bedrag van f. 10 mln., maar om de gedachtengang: die is puur en alleen op de beschikbaarmaking van financiële middelen gericht; waarbij overigens, naast de ontwikkelingskredieten, ook een „innovatiestimuleringsregeling” ad. f. 152 mln. wordt ingevoerd ter bestrijding van te hoge loonkosten, uit te besteden werk, en hoge verwervingskosten van licenties en octrooien.

Ik geef dit voorbeeld mede omdat het me overigens sympathiek aandoet en — wat betreft de strekking — in principe niet onjuist lijkt. Maar de onderbouwing ervan is te enen male onvoldoende. Enkele punten:

- het voorstel heeft de schijn tegen zich: waarom meer geld erin stoppen wanneer wordt toegegeven dat de score zo slecht is?;
- meent men dat voor geld en goede woorden op innovatierrein alles te koop is? Zo ja, heeft men dan geen weet van de zeer uitgebreide Amerikaanse discussies in de jaren zestig betreffende de relatie tussen „monetary inputs” en „innovatory outputs”? Zo nee, waarom komen andere kanten dan niet ter sprake? Is het Nederlandse mentale klimaat wel gunstig voor innovatie, zijn Nederlandse industriële bedrijfstakken niet te zeer ver-„multinationaaliseerd”, hebben kleine ondernemers hier te lande niet een onjuiste benadering van het innovatiegebeuren, worden de succesrijken onder hen niet te snel weggekocht door de grote ondernemingen, die deze innovaties of niet toepassen of vooral in het buitenland te gelde maken enz.? Dit alles en veel meer had toch wel besproken moeten worden;
- waarom moeten innovaties exclusief worden bevorderd? De nota geeft geen bespreking van het vraagstuk van de diffusie van innovaties die elders tot stand zijn gekomen, een punt dat in de internationale literatuur meer en meer de aandacht krijgt en waarop ik nog terugkom (zie par. 5d);
- wordt de beschikbaarstelling van ontwikkelingskredieten als instrument niet overschat? Het gaat tenslotte om een voorschot op een mogelijk succes. Zou niet eerder naar wegen moeten worden gezocht om gerealiseerde successen te belonen, op basis van de overweging dat niets zozeer de mensen in beweging zet als de kans op groot voordeel?

In het kort komt de bovenstaande kritiek erop neer dat de nota te vlot de gedachtesprong maakt van veranderde gedragingen van ondernemingen en overheid naar verbeterde structuren. Mijn bezwaar hiertegen is dat de verbeterde structuur alleen wordt bereikt via de weg van resultaten 1):

Dezelfde onjuiste gedachtengang lijkt mij voor te komen bij de bespreking van de opkomende industrie in ontwikkelingslanden (blz. 111 e.v.). De Sectornota zegt dat een offensieve aanpassing aan deze concurrentie de voorkeur verdient boven een defensieve: voordat de concurrentiepositie is ondergraven en kapitaalvernietiging en verlies van arbeidsplaatsen heeft plaatsgevonden moet door middel van investeringen een pakket producten worden opgebouwd dat niet concurreert met de goederen van de ontwikkelingslanden. Daartoe stelle men geldmiddelen ter beschikking.

Het blijkt nu (blz. 112/113) dat niet voldoende middelen worden opgenomen (minder dan 40%), dat van de omschakeling weinig terecht komt voordat de markt de ondernemingen ertoe dwingt, zodat de hulp achteraf i.p.v. vooraf, zoals is bedoeld, moet worden gegeven, en dat de relatie tussen omschakeling en concurrentie vanuit ontwikkelingslanden niet eenduidig is. Voor de genoemde problemen zal ieder

weldenkend mens begrip hebben, maar waarom de gekozen weg niettemin wordt voortgezet, zoals blijkt uit het voornemen om investeringen van Nederlandse ondernemingen in ontwikkelingslanden te stimuleren, ontgaat ons. Waarom zouden de (nu) veranderde gedragingen tot structuurverbeteringen leiden? Welke reële kans op resultaten kan men aanwijzen? Blijkbaar een uiterst geringe, want een onderzoek om inzicht te verwerven voor welke producten resp. produktiewijzen omschakeling noodzakelijk is dan wel gaat worden, moet nog worden ingesteld! Het is nog maar de vraag of dat onderzoek opheldering zal verschaffen inzake de relatie tussen gedrag en resultaten. Wederom is mijn bezwaar dat de gedachtengang van het schema (1) in plaats van die van (2) wordt gevolgd. Ik wil dit bezwaar wel generaliseren, want het is in essentie hetzelfde bezwaar dat gold tegen het oude beleid, dat nu ogenschijnlijk wordt losgelaten. Het oude beleid was immers ook sterk gericht op het veranderen of ondersteunen van de gedragingen van ondernemingen in de verwachting dat de sector- of ondernemingsstructuur verbeterd of minstens geconserveerd zou worden. Maar dat is een illusie gebleken; in de Sectornota wordt daarom de steun aan individuele ondernemingen ingetrokken en vervangen door enkele vormen van sectorale steun (zie par. 5a).

De richtingverandering kan men toejuichen, maar men mag de ogen er niet voor sluiten dat dezelfde theoretische schematiek aan het beleid ten grondslag blijft liggen. Onder geen van beide wordt op resultaten gespeeld, of hoogstens indirect, nadat een structuurverandering heeft plaatsgevonden. Dus:

Maar het is de vraag of het zo gaat. Structuurveranderingen (en zeker structuurverbeteringen) komen pas tot stand door middel van gedragingen die tot resultaten leiden, hetzij negatieve, hetzij positieve. Enkele voorbeelden:

- niet het voornemen van ondernemingen om te fuseren leidt tot structuurveranderingen, noch doen dat de gerealiseerde overnamen of samensmeltingen. Een werkelijke structuurverandering komt pas door een „geslaagde” fusie tot stand, want wij weten uit internationale onderzoeken dat 40-60% van de gerealiseerde fusies en overnamen tot mislukking leiden (hoe men „slagen” en „mislukken” definieert doet thans niet ter zake);
- een slechte sectorstructuur wordt niet beter door, al dan niet onder leiding van een deskundige of overheidsambtenaar, om de tafel te gaan zitten en het probleem te bespreken. Want sommigen komen naar het overleg, niet om te overleggen maar om te overwinnen. Soms is frustratie of rekken van het overleg het doel. Soms dient het overleg om informatie los te krijgen, waarna het wordt beëindigd. Het overleg als gedraging garandeert geen structuurverbetering; die komt slechts uit de toegepaste resultaten van het overleg te voorschijn;
- niet het beschikbaar stellen van middelen of het subsidiëren van ondernemingen door de overheid doet de structuurverbetering tot stand komen, maar slechts het efficiënt werken met de gegeven middelen zodat een zakelijk resultaat wordt behaald. Het een impliceert niet noodzakelijkerwijze het andere.

Wij moeten constateren dat de gedrags-structuurverbeteringstheorie de grondslag blijft van het beleid en dat aan het essentiële economische vraagstuk van het behalen van resultaten te veel wordt voorbijgegaan. Er wordt de komende vijf jaar per jaar f. 1,4 mrd. besteed aan het structuurbeleid, maar de vraag welk resultaat hiervan mag worden verwacht laat de nota open! Mijn conclusie kan derhalve niet anders zijn dan dat er van een *economisch* structuurbeleid te weinig sprake is

1) Een korte schets van het structuur-gedrag-resultaat-schema en een definitie van de gebruikte begrippen is te vinden in A. P. Jacquemin en H. W. de Jong, *European industrial organisation*, Londen, 1977. blz. 1-8.

in de Sectornota. Er worden in ruime mate middelen opgevoerd om ten gunste van het bedrijfsleven in te zetten, maar er is geen berekenende en plausibel gemaakte resultatenschatting, laat staan een afweging van alternatieven. Het schema is even pover als het schema bij de relatie winst-werkgelegenheid: veel hoop, weinig verwachtingen.

3. De concurrentiepositie

Als uitgangspunt kiest de nota wat wordt genoemd onze „verzwakte concurrentiepositie”. Van daaruit wordt dan het pleidooi gevoerd voor een sectorbeleid. Het meervoudige begrip concurrentiepositie wordt niet gedefinieerd of ontleed. Dit laat de indruk achter dat in de Sectornota het begrip concurrentiepositie wordt gebruikt wanneer, en in de betekenis waarin, het de opstellers het beste voorkomt. Dit begint al op blz. 5 en 6 waar de achteruitgang van de betalingsbalans wordt toegeschreven aan grotere toeristische uitgaven, aan de achterblijvende exportstijging en aan het verminderde binnenlandse marktaandeel van de industrie. Ik acht het betoog op deze en de volgende bladzijden weinig overtuigend.

Het eerste punt — de toeristische uitgaven — lijkt mij een welvaartsverschijnsel, dat ook wordt gestimuleerd door onze harde gulden. Wanneer men die groei niettemin betreurt — mede vanwege de betalingsbalanseffecten — dan moet men zich afvragen waarom een bevolking zich eigenlijk inspant. De Nederlander getroost zich in elk geval geen inspanningen louter ter wille van ministeriële statistieken. Dat de exportstijging achterblijft bij het verloop van de wereldhandel ligt voor de hand, gegeven de grote prijsstijgingen van grondstoffen in de jaren zeventig, de olie voorop. Voorts beginnen de ontwikkelingslanden industrieel te groeien. En ten slotte wisten oudere conjunctuurtheoretici al dat de landen en bedrijfstakken die in de hausse overmatig snel expanderen, gedurende de recessie meer dan evenredig getroffen worden. Terwijl de industriële groei in Nederland de hoogste van de EG-landen was (zie tabel 1), geeft de tabel van de mutaties in het volumeverloop van de uitvoer in de Sectornota (blz. 8) aan, dat snelle groeiers gedurende de expansiejaren 1963–1973, zoals de chemie en rubberindustrie, de basismetaleindustrie en de aardolie-industrie, gedurende de recessie meer dan andere bedrijfstakken terugvielen. De relatief stabiele positie van de voedingsmiddelen- en drankenindustrie steekt met negatieve mutatieverschillen van 0,5% tot 3%, tegen 11,5% tot 15,5% voor de eerstgenoemde sectoren daartegen scherp af. M.a.w. deze verschuivingen zijn primair conjunctureel verklaarbaar en behoeven helemaal niet op een veranderende concurrentiepositie te wijzen.

Tabel 1. Industriële productie (1963 = 100)

	1967	1969	1971	1973	1974
Nederland.....	128	160	188	219	215
Ierland.....	127	153	164	189	196
Frankrijk.....	121	142	160	183	186
Denemarken.....	127	154	159	181	-
West-Duitsland.....	114	144	156	175	171
Italië.....	128	140	145	170	177
België.....	113	131	138	157	163
Verenigd Koninkrijk.....	113	124	127	139	135
Luxemburg.....	116	127	126	147	151
EEG-6.....	119	143	156	178	178
EEG-9.....	118	138	149	168	167

Bron: Jacquemin en De Jong, *European industrial organisation*. Londen, 1977, blz. 15 op basis van Eurostat-gegevens.

Een verslechterde concurrentiepositie laat zich wel aflezen bij de textielindustrie en de kledingindustrie (geringe groei gedurende de hausse, grote daling in de recessie), maar de bedrijfstakken van de metaalproducten- en machinebouwindustrie en van de elektrotechnische industrie steken zeker niet ongunstig af met hun voortgezette exportgroei van ca. 7%. De verslechterde concurrentiepositie in de textiel, kleding, schoeisel en aanverwante producten is overigens noch specifiek voor Nederland, noch voor deze tijd (zie tabel 2). Blijkbaar is het maar de kwestie hoe men een tabel leest: ik althans kan uit tabel 1.1 van de nota geen verslechterde algemene

Tabel 2. Aandeel van de export van textiel, kleding, schoeisel e.d. in de totale export

	Frankrijk	Duitsland	Italië	Japan	Ver. Koninkrijk	Verenigde Staten
1899	46,7	30,0	64,4	59,9	50,7	9,5
1929	40,3	16,9	68,1	72,2	41,4	8,7
1950	28,0	6,7	49,5	52,3	21,5	8,2
1974	10,2	6,1	19,0	6,6	7,5	3,6

Bron: F. Malerba, *Il commercio estero del settore tessile-abbigliamento*. *Rivista di Economia e Politica Industriale*, 1979, jg. 5, no. 2, blz. 182.

concurrentiepositie afleiden, noch een aanleiding voor sectorbeleid.

Deze scepsis geldt ook het terreinverlies van de Nederlandse industrie op de binnenlandse markt gedurende de periode 1970-1978. Tabel 1.2 van de Sectornota wijt de daling van ca. 11 percentagepunten gedurende de genoemde periode vooral aan onze verzwakte concurrentiepositie (blz. 9). Dat dit een redenering „pour besoin de la cause” is, blijkt uit het volgende:

- het groeiende aandeel van buitenlandse ondernemingen op de Nederlandse markt is geen verschijnsel dat alleen in de jaren zeventig valt waar te nemen. In de jaren vijftig en zestig was daarvan eveneens sprake, terwijl onze industrie toen ongetwijfeld een gunstige kostenpositie had. De integratie van markten, vooral in EG-verband, is de werkelijke reden. Het Centraal Planbureau heeft dat in het *Centraal Economisch Plan 1967* reeds gedocumenteerd en de elasticiteit van de intra-EG-handel t.o.v. de binnenlandse handel van de EG-landen berekend op 2,5 à 3,0, dat wil zeggen twee maal zo hoog als de elasticiteit van de wereldhandel in de jaren vijftig en zestig. Omgekeerd heeft de Nederlandse industrie een groter aandeel op de binnenlandse markten van onze EG-partners verworven. Met de toetreding van drie nieuwe lidstaten in de jaren zeventig is deze marktpenetratie voortgezet;
- voorts was in de jaren zeventig sprake van een sterk groeiende „multinationalisatie” van ondernemingen. Ook dit verschijnsel drukt het aandeel van de binnenlandse industrie op haar thuismarkt, maar het is bepaald niet uniek voor Nederland, noch zonder meer een indicatie van verminderde concurrentiekracht.

Al met al lijkt mij het uitgangspunt van een veronderstelde verslechterende internationale concurrentiepositie als reden voor het voeren van een sectorstructuur- en sectorbeleid niet voldoende aangetoond. Het kan zijn dat dit niet ondoenlijk is of dat andere argumenten ten gunste van een zodanig beleid aanwezig zijn. Zij krijgen evenwel geen gewicht in de Sectornota.

4. Het structuurbeleid, waarheen?

De nota zegt dat een van de hoofdthema's aard, richting en inhoud van het sectorbeleid betreft en hierbij is duidelijk sprake van een voorgenomen ombuiging van het tot op heden gevoerde beleid. Deze ombuiging is samen te vatten met een drietal kernwoorden, t.w.:

- de sectormaatregelen dienen tijdelijk en aanvullend te zijn;
- de individuele steun aan ondernemingen dient zoveel mogelijk te worden beperkt, zo niet geheel te verdwijnen en plaats te maken voor een sectorgenerieke aanpak;
- het beleid wordt omgebogen van een defensieve naar een, op de toekomst gerichte, offensieve strekking.

De concrete vorm van het sectorbeleid, aldus de nota, varieert met de problemen en kenmerken van de bedrijfstakken en sectoren. In een bijlage wordt op deze begrippen wel nader ingegaan, maar wijselijk wordt aan de vele onderscheidingen voorbijgegaan en gekozen voor de drieslag bedrijfstak, sector en subsector of branche. Dit maakt een flexibele en dynamische interpretatie van het begrip sector in de begrip-

pen sectorbeleid en sectoroverleg mogelijk. Het is duidelijk dat de voortgangsnota af wil van het sectorbeleid dat de laatste jaren „sterk synoniem geworden (is) met inkrimpings- en saneringsprocessen”, en wil gaan in de richting „van een economisch structuurbeleid met een meer offensief, langetermijnkarakter, gericht op de ontwikkeling van meer hoogwaardige, kennisintensieve sectoren” (blz. 37/38).

Deze doelstelling lijkt mij als lichtbaken voor het in de komende jaren te voeren structuurbeleid volkomen juist, los van de vraag of onze internationale concurrentiepositie dit nu urgent maakt of niet. Zij vloeit namelijk vanzelfsprekend voort uit de noodzaak voor een van de hoogst ontwikkelde landen in de mondiale economie om zich voortdurend aan te passen aan de veranderde verhoudingen in de regio waarin het ligt ingebed. Wij weten allen dat dit op het kruispunt van de Noord-Zuid- en Oost-Westlijnen van de Noordwesteuropese economie is. Een dergelijke „kruispuntpositie” vereist de vervulling van twee voor succes noodzakelijke voorwaarden, t.w. dienstverlening aan de centra vanwaar de kruispuntlijnen uitgaan, en aanpassingsvermogen aan de optredende verschuivingen van de lijnen. Wij zijn nooit een industriële natie bij uitstek geweest, ook niet tijdens de dagen van snelle industriële groei, waarvan de Sectornota onomwonden vaststelt dat zij achter ons liggen. Ook thans spelen wij een bescheiden rol in de grote industriële sectoren van de jaren zeventig en tachtig: auto's, vliegtuigen, computers, chemie- en farmaceutica, geavanceerde machinebouw enz. waarvan de leidende ondernemingen elders resideren. Het lijkt mij alleen maar realistisch te verwachten dat deze situatie niet fundamenteel zal veranderen, hoeveel uitstekende Nederlandse industriële ondernemingen er ook mogen zijn. Een geforceerde poging om te (her)industrialiseren of technologische noviteiten te genereren moeten wij dan ook niet ondernemen; een groot deel van de nieuwe produkten en processen die vereist zijn in onze industrie kunnen wij beter trachten door imitatie (diffusie, adoptie) te verkrijgen. De rol van snelle volger ligt ons in het algemeen beter dan die van initiatiefnemer wanneer het gaat om technologische vernieuwing. Mits goed gespeeld is het helemaal niet zo'n slechte rol.

De kruispuntpositie brengt met zich dat de comparatieve voordelen en nadelen anders liggen ter zake van commercie, transport, dienstverlenende bemiddeling, advies, organisatie e.d. Hier lag traditioneel het zwaartepunt van de Nederlandse economie (waaraan men kan toevoegen een aantal trafiekindustrieën, die zich nu in o.a. de olie-, voedingsmiddelen- en drankensectoren wederom manifesteren) en het wordt steeds duidelijker dat wij tot dit patroon terugkeren²⁾. De naoorlogse industrialisatie is deels een inhaalbeweging geweest, deels een deviatie die niet kon standhouden. Maar de dienstverlenende rol die de kruispuntpositie behelst vereist toewijding, zorgvuldigheid en beweeglijkheid en de steeds stijgende welstand in ons land lijkt — evenals in de 18e eeuw — deze kwaliteiten meer dan is gewenst in gevaar te brengen. Naast hoge arbeidskosten bedreigen ons nonchalance en verstarving, gevoed door het gevoel dat de staat de kwalijke risico's van het ondernemen wel afdekt. De uitgebreide sociale verzekeringen, opgebouwd in de jaren vijftig, voor natuurlijke personen, zijn in de jaren zeventig gevolgd door gemeenschapsgaranties voor ondernemingen en het staat te bezien in hoeverre de dappere woorden in de Sectornota over de beëindiging van individuele steun (blz. 64 e.v.) zullen worden waargemaakt. Ondanks de duidelijke algemene uitspraken voorziet de nota (blz. 67 e.v.) in uitzonderingen op de stopzetting van steun aan individuele ondernemingen, en politici hebben reeds laten weten dit gat wel groter te willen maken. Zoiets zou budgettair trouwens ook vervelende consequenties hebben, zowel voor de enkelvoudige sectorale steun, wanneer het totaalbedrag van de middelen ten behoeve van het structuurbeleid ongewijzigd blijft, als ten opzichte van een ver groot bedrag aan middelen. Gegeven de moeilijkheid het rendement van deze „structuurmiddelen” te bepalen (vooraf en achteraf) lijkt een bedrag van f. 1,4 mrd. per jaar reeds meer dan genoeg. Het is te hopen dat het Ministerie van

Economische Zaken zich schrap zal zetten tegen de wensen van pressiegroepen en tegen de politieke druk om deze bedragen te vergroten.

5. De inhoud van het structuurbeleid

Dit onderwerp neemt het grootste gedeelte van de nota in beslag en, hoewel in het voorgaande reeds enkele zaken uit dit hoofdstuk 2 ter sprake kwamen, wil ik op meer systematische wijze nog enkele opmerkingen over onderdelen maken. Dit betreft achtereenvolgens:

- a. het eigenlijke sectorbeleid, nationaal en internationaal;
- b. de individuele steunverlening;
- c. het informatieaspect;
- d. innovaties.

Veelal zullen deze opmerkingen, gegeven de beschikbare ruimte, het karakter van kanttekeningen hebben, hoewel op een enkel punt (innovaties) iets dieper wordt ingegaan.

a. Het sectorbeleid

Waarom is er überhaupt een sectorbeleid nodig? De nota geeft afgezien van de reeds besproken hoofdredenen: de concurrentiepositie, een aantal motieven, zoals bevordering van het aanpassingsvermogen van een sector zodat structuurverbetering kan ontstaan, het bijdragen aan de realisatie van geldende doelstellingen (ter zake van b.v. milieu, ruimtelijke ordening en internationale arbeidsverdeling), het aanpakken van sectorspecifieke vraagstukken, het afzwakken van te abrupte aanpassingen, de bevordering van inzicht in de positie en de mogelijkheden van een sector, enz. Door deze veelheid van doelstellingen krijgt het sectorbeleid een karakter dat vergelijkbaar is met dat van de „general-purpose machine tools” in de techniek. De aandrijfkracht die wordt ontwikkeld door het apparaat waaraan diverse gereedschappen bevestigd kunnen worden, maakt het mogelijk uiteenlopende bewerkingen te verrichten. De krachtbron in deze ietwat technocratische conceptie van sectorbeleid is de geldmiddelenstroom van overheidswege; de aan te sluiten bewerkingsinstrumenten zijn (samengevat), wat de nota noemt, de enkelvoudige structuurverbetering, de meervoudige structuurverbetering en de geordende sanering. De technocratische inslag van dit type sectorbeleid wordt enigszins verzacht doordat doeltreffendheid en doelmatigheid niet geheel worden verwaarloosd (b.v. blz. 43 en blz. 51/52) maar het economisch aspect van het beleid, bestaande uit het afwegen van alternatieven en het beoordelen van voor- en nadelen van een te kiezen richting is te veel afwezig. Vraagtekens kan men b.v. plaatsen bij de noodzaak om sectorbeleid te voeren ten einde het de ondernemingen mogelijk te maken „om vanuit de eigen positie binnen een sector het ondernemingsbeleid te formuleren, om tijdiger te anticiperen op nieuwe ontwikkelingen en internationaal de nationale belangen te verdedigen” (blz. 32). Want men kan gevoelig aannemen dat deze activiteiten reeds plaatsvinden.

Ook ontbreekt een afweging van het voor en tegen van dergelijke geconcerteerde acties in sectorverband. Begrip voor de rol van de concurrentie is een ander aspect dat vrijwel stelselmatig ontbreekt in de nota. Enkele malen wordt bijvoorbeeld gesproken van „onnodige kapitaalvernietiging”, vooral in het kader van structurele aanpassingen in bedrijfstakken, zonder dat uit het betoog blijkt dat er een zekere discrepantie kan bestaan tussen particuliere en maatschappelijke kapitaalvernietiging. Er zijn diverse (sub)sectoren waar, als gevolg van de overcapaciteit die niet tijdelijk is en conjunc-

2) Vergelijk bijvoorbeeld de verschillen in bedrijfsvoering tussen Nederlandse en Duitse confectionairs, zoals beschreven in M. van Klaveren, Internationalisatie en herstructurering in de Nederlandse confectie-industrie, in A. W. M. Teulings (red.), *Herstructurering van de industrie*, Alphen aan den Rijn, 1978, blz. 178/179.

tureel bepaald, maar duurzaam en structureel, verkoop van de produktie bij een prijsniveau dat de variabele kosten nog goedmaakt (en niet veel meer) géén maatschappelijk kapitaalverlies inhoudt; steunverlening van overheidswege, kartelmatige prijsverhogingen of sectoraal georganiseerde bedrijfsssluitingen zouden dat wel bewerkstelligen. Kortom, een sectorbeleid behoort er oog voor te hebben dat het afsterfingsproces van verouderde bedrijfstakken door de concurrentie vaak op een economische wijze wordt bevorderd. Het is des te meer gewenst hiermede rekening te houden daar het — zoals ook de nota op blz. 53-56 aanstipt — niet is te verwachten dat een Europees industriebeleid spoedig gestalte zal krijgen. Het EG-verdrag biedt daartoe weinig positieve aanknopingspunten, zodat dit een aangelegenheid zou zijn van wilsovereenstemming tussen de lidstaten en de Commissie. De stemming in de grote industrielanden West-Duitsland en Frankrijk is niet gunstig voor zo'n communautair beleid en de Commissie heeft de handen vol aan het in toom houden van de steunmaatregelen 3).

b. Steun aan individuele ondernemingen en sectorbeleid

Bij dit onderdeel raken wij, in samenhang met het boven reeds aangeduide sectorbeleid „des Pudels Kern”. Want het steunbeleid, dat veelal van individuele aard was, wordt vervangen door sectorbeleid. De nota komt bij dit onderdeel het dichtste in de buurt van de eisen die men aan een economisch beleid mag stellen, maar het betreft wel een snel kleiner wordend onderdeel. Niet dat alles even duidelijk is: de nota (blz. 63) vermeldt dat gedurende de periode 1975 t/m 1978 ruim f. 2,2 mrd. aan werkgelegenheidsgeld (voor individuele steun) is besteed waarbij 130.000 arbeidsplaatsen in het geding waren. Over de steun aan enige zeer grote ondernemingen (f. 0,9 mrd., 61.000 arbeidsplaatsen) valt blijkbaar nog niet te oordelen. Van het restant (ad. f. 1,3 mrd. en 69.000 arbeidsplaatsen) is wederom een belangrijk percentage nog „open” (resp. 36% en 23%), zodat slechts de uitkomsten bekend zijn over verstrekte steun ten bedrage van f. 832 mln. en 54.000 arbeidsplaatsen. Volgens de nota waren hiervan resp. 49% en 60% effectief, d.w.z. de betrokken ondernemingen zijn in staat gebleken zelfstandig de continuïteit te handhaven 4). Daarbij zijn dan niet de negatieve gevolgen voor andere (concurrerende) ondernemingen meegerekend. Deze ondernemingen zouden in vele gevallen minstens een deel van de taken en de werknemers der anders failliete ondernemingen hebben overgenomen. Anderzijds zouden faillissementen ongetwijfeld negatieve sporen bij leveranciers, afnemers, dienstverleners, banken e.d. hebben achtergelaten. Al met al lijkt het niet onjuist te stellen dat de hulp op individuele basis op z'n best slechts voor de helft effectief is. De score verschilt overigens per bedrijfstak.

Vanwege dit nogal magere resultaat en ook omdat zowel de concurrentieverhoudingen worden verstoord als de overheid te veel wordt betrokken bij de eigen verantwoordelijkheid van de onderneming om voor haar continuïteit te zorgen, is volgens de nota een terugtocht geboden. Dat gebeurt op de volgende wijzen:

- de steun op individuele basis gaat snel terug naar f. 30 mln. per jaar;
- er komt een concept-beschikking steun individuele bedrijven, waarbij het gaat om „... duidelijke grenzen te stellen en hieraan ook vast te houden” (blz. 67).

Het komt erop neer dat slechts probleemondernemingen in probleemgebieden (met hoge werkloosheid) zullen worden geholpen en dan nog maar voor zover de (kleine) steunpot zulks toelaat. Bovendien moeten deze ondernemingen dan niet eerder geweigerd hebben zich bij een eventueel sectoroverleg aan te sluiten.

c. Informatie

Aanpassing aan en anticipatie op structuurveranderingen

vereisen inzicht in de structuurwijzigingen zelf en het is tekenend dat in de meeste gevallen de beslissingen niet zijn genomen op grond van fundamentele structuuranalyses. De voornaamste reden zal wel zijn geweest dat het initiatief en de supervisie van een structuuronderzoek in handen lag van branchegenoten. Dat bleef het geval, ook na de komst van NEHEM (die thans zelf enige onderzoeken uitvoert) 5) hoewel het Ministerie van Economische Zaken, blijkens de Bijlage I van het SER-rapport inzake sectorstructuurbeleid van 1969, toen reeds eiste dat een structuurrapport naast een analytisch gedeelte betreffende de toestand en ontwikkeling in het verleden ook een prognose van de toekomst van de branche zou bevatten. Dit wijst erop dat de organisatie onjuist is geweest 6). Belanghebbenden vormden met werknemers- en overheidsvertegenwoordigers een beleidscommissie onder voorzitterschap van een NEHEM-functionaris, welke beleidscommissie een onderzoeksrapport eventueel „stuurde”, zodat een beleidsplan kon worden opgesteld. Gezien de veelal nietszeggende, in zeer algemene bewoordingen luidende conclusies en aanbevelingen waren er vermoedelijk nogal wat belangentegenstellingen, hetgeen wel begrijpelijk is maar het inzicht noch de slagvaardigheid vergroot. Enkele voorbeelden maken dit duidelijk:

- het structuuronderzoek houtkoperijen kwam hoofdzakelijk tot stand op aandrang van de grote ondernemingen, die het rapport wilden gebruiken om het marktaandeel van de kleine ondernemingen over te nemen en daarvoor te lobbyen in Den Haag 7);
- het herstructureringsprogramma broodbakkerijen is een voorbeeld geweest van de manier waarop de gevolgen van een commercieel onjuist beleid van grote ondernemingen zijn afgewenteld op consumenten en overheid 8);
- reeds een aantal jaren geleden werd, op grond van een overzicht van een tiental structuuronderzoeken, geconcludeerd dat zo'n onderzoek o.a. niet verder terugkeek dan drie of vier jaar en conclusies soms baseerde op cijfers van één jaar, dat de extern-economische analyse afwezig was, dat de oorzakenanalyse oppervlakkig en stereotiep was, dat de prognoses grotendeels „natte-vingerwerk” waren, terwijl: „de meeste aanbevelingen komen gewoon uit de lucht vallen en blinken uit in trivialiteit en nietszeggendheid” 9).

De grondfout is — en het moet maar eens in alle duidelijkheid worden gezegd, want dit verschijnsel doet zich niet alleen bij structuuronderzoeken voor — dat men in Nederland belanghebbenden adviezen laat geven over zaken en handelingen waar zij zelf voordeel van kunnen hebben 10). Geen wonder dat verhoudingen scheef groeien.

Wat stelt de nota nu voor op dit punt, gegeven deze achtergronden?

3) Zie het 7e en het 8e mededingingsverslag van de EG-commissie, deel II.

4) Deze steun kwam dus neer op f. 25.680 per behouden arbeidsplaats. Of dit „duur” is of „goedkoop” hangt ervan af waarmee men vergelijkt. In de research werd in 1976 ca. f. 80.000 per werkende uitgegeven, terwijl vaste investeringen in de openbare nutsbedrijven per werkende f. 63.000 kosten, maar die in de industrie belangrijk minder dan f. 26.000.

5) Het jaarverslag van de NEHEM 1978 vermeldt dat 5 onderzoeken in eigen beheer worden uitgevoerd.

6) H. Vrolijk, *Structuurbeleid, een terreinverkenning*, Researchmemorandum 7803, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, september 1977, blz. 10-14. Zie ook voor een overzicht van de moeilijkheden waarop deze publieke institutionalisering stuitte: L. de Wolff, *De institutionalisering van het herstructureringsbeleid*, in: A. W. Teulings (red.), *ibid.*, blz. 237-240. Zie ook C. A. de Feyter, *Het sectorstructuuronderzoek onderzocht, Beleid en Maatschappij*, januari 1979.

7) H. Vrolijk, op. cit., blz. 12.

8) R. de Lange en W. Schoutendorp, *De brood- en meelindustrie, de herstructurering nader bekeken*, 1975.

9) H. Vrolijk, op. cit., blz. 13.

10) De Wolff citeert een aantal uitspraken die wijzen op oneigenlijke motieven voor deelname aan onderzoeken, A. W. Teulings (red.), *ibid.*, blz. 238. Voorts De Lange en Haank, *De uitvaart van Nederhorst*, Gorkum 1979.

- a. De informatievergaring wordt blijkbaar verdeeld over twee instanties, nl. een ambtelijke dienst die verantwoordelijk wordt voor de te publiceren — verbeterde en uitgediepte — Bedrijfstakverkenningen in 1980 en daarna, en een omgevormde, onafhankelijke NEHEM. De eerste aanpak is — met alle waardering voor de opzet — geen oplossing voor de informatieproblematiek, daar de verkenningen om de twee jaar zullen verschijnen en (grotendeels informatie afkomstig van belanghebbenden zullen bevatten).
- b. De nieuwe NEHEM krijgt slechts op uiterlijke wijze meer onafhankelijkheid, nl. door een anders samengestelde bestuursraad, een onafhankelijke voorzitter van te vormen structuurcommissies (die maar moet zien te balanceren tussen partijen om iets gedaan te krijgen), en door een zetel dicht bij de financiële bron, waarvan zij afhankelijk blijft, Den Haag. Of een structuurcommissie wordt ingesteld zullen bedrijfsleven en overheid bepalen; welk onderzoek wordt ingesteld hangt af van vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers en overheid en wat er gebeurt met bevindingen van een onderzoek die vervelende consequenties hebben, wordt niet vermeld. Kan zo'n onderzoek dan worden „omgebogen”, „uitgekleed” of „genegeerd” zoals in het oude bestel? De nota (blz. 150) zegt alleen dat, indien een structuurcommissie bestaat, nauw contact met een permanent sectoroverlegorgaan moet worden gehouden. Maar dat bestaat ook uit belanghebbenden!

Gegeven het bovenstaande past een groot vraagteken bij dit punt van de informatie: de informatievergaring en -bewerking, alsmede de eraan te verbinden conclusies en adviezen komen van een slechts ten opzichte van de overheid ietwat onafhankelijker staand instituut (blz. 147/148), zodat aan de gesignaleerde bezwaren nauwelijks wordt tegemoetgekomen.

d. Innovatie en diffusie

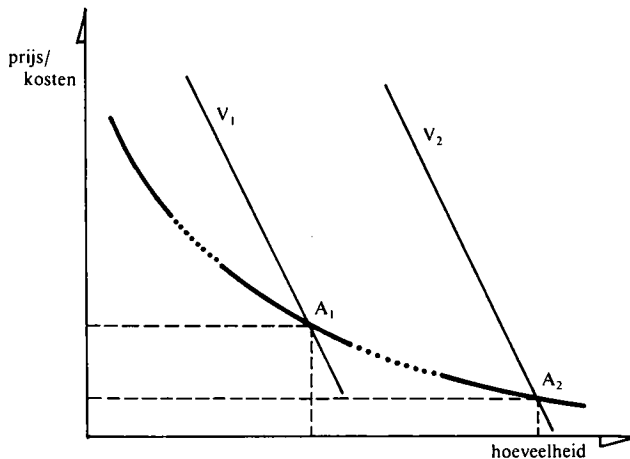
Bij dit onderdeel moet ik vooropstellen dat mij zowel de richting als de omvang van de aan de innovatie te besteden bedragen juist voorkomen. Als de Nederlandse samenleving een f. 400 à 500 mln. per jaar zal besteden aan de subsidiëring van, vooral door kleine en middelgrote ondernemingen te verrichten, research en ontwikkeling, dan zal dat bedrag er op den duur wel weer uitkomen, al zou men een aanmerkelijk percentage mislukkingen in aanmerking moeten nemen. Mijn opmerkingen hebben evenwel een kritisch karakter, t.a.v. de gedachtengang in de nota omdat belangrijke aspecten, ook in verband met sectorpolitiek, worden veronachtzaamd.

De innovatieproblematiek wordt namelijk weer geheel vanuit de kostenkant benaderd (men zou er kriebelig van worden; weet men in Den Haag niets anders?). Dat de markt vraag ook nog van belang is voor innovatie, dat diffusieprocessen soms veel belangrijker zijn dan innovatie, dat de concurrentiestructuur iets met de invoering van innovaties te maken heeft en dat institutionele overbewaterktuiging innovaties kan afremmen, het wordt allemaal met geen woord aangeroerd. Omdat dezer dagen ook een Innovatienota is verschenen, zal ik hier enkele opmerkingen maken over de economische innovatietheorie, die de laatste jaren belangrijke vorderingen heeft gemaakt.

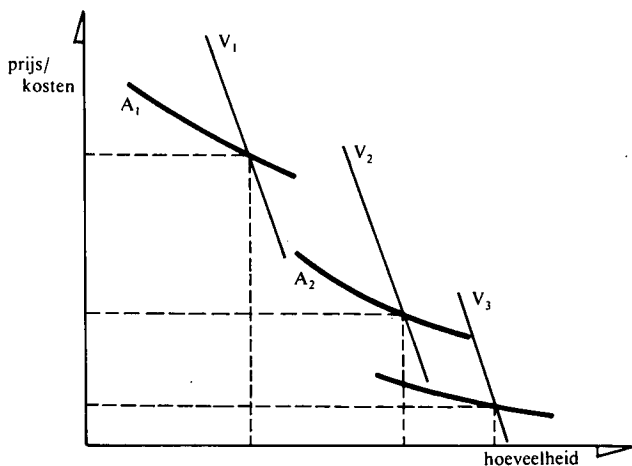
De economische innovatietheorie kent in principe twee benaderingen, nl. de op Adam Smith teruggaande theorie van marktvergroting en vraagexpansie waardoor endogene technische veranderingen worden uitgelokt door middel van specialisatie, standaardisatie en mechanisatie (zie fig. 1), en de bekende, vooral door Schumpeter naar voren gebrachte theorie van de radicale kostenreducties geïnduceerd door exogene oorzaken, zoals uitvindingen en ontdekkingen (exogeen en endogeen hier t.o.v. onderneming en bedrijfstak), zoals weergegeven in figuur 2. De curves A_1 en A_2 geven de aanbodexpansie weer op de tijdstippen 1 en 2 11). In beide voorstellingen nemen de hoeveelheden toe en dalen de kosten

als gevolg van de innovaties terwijl de prijzen omlaag gaan ten gevolge van de concurrentie. Maar bij Smith is vraagexpansie de oorzaak en verloopt de ontwikkeling regelmatig (hoewel niet continu, vandaar de onderbrekingen), terwijl de gang van zaken bij Schumpeters innovaties aanbod-georiënteerd is en schoksgewijs verloopt.

Figuur 1. Vraagexpansie met endogene technische veranderingen volgens A. Smith

Figuur 2. Kostenreductie met exogene veranderingen volgens J. Schumpeter

Als gevolg van Schmoeklers onderzoekingen van Amerikaanse uitvindingen 12) en Rosenbergs theoretische verdieping 13) is de Smithiaanse visie de laatste jaren naar voren gekomen als de meer overtuigende verklaring van het innovatieve gebeuren. Schmoekler beschouwt de technische verandering niet als exogeen bepaald maar als het gevolg van economische krachten, verbonden met economische groei. De vraagontwikkeling en -structuur is doorslaggevend. Kosten zijn vrij onbelangrijk en kostenverschillen (waarop de nota nogal de nadruk legt) hebben niet zozeer invloed op het aantal uitvindingen als wel op de wijze waarop en de plaats waar zij worden ingezet. Dit is een gevolg van de verticale afhankelijkheid van bedrijfstakken en de overwegende betekenis van interindustriële leveringen. De meeste goederen en

11) Voor Smith's theorie, zie S. Hollander, *The economics of Adam Smith*, Londen, 1973, deel II, hoofdstuk 7. Een systematische bespreking van Schumpeter's innovatietheorie, met de daarop geuite kritiek, is te vinden in R. V. Clemence en F. S. Doody, *The Schumpeterian system*, Cambridge (Mass.), 1950, hoofdstukken 6, 7 en 8.
 12) H. Schmoekler, *Invention and economic growth*, Cambridge (Mass.), 1966.
 13) N. Rosenberg, *Perspectives on technology*, Cambridge, 1976.

processen zijn als „outputs” ook „inputs” in volgende stadia 14). Subsidieer de research en/of de produktie van A en de produktie van B zal worden geremd. De (relatieve) daling van de afzet van B zal weer doorwerken op de innovatieve activiteit van C, die aan B levert enz. Het lijkt alsof men de

innovatieve activiteit bevordert, maar men vergeet de onzichtbare verliezen, tenzij er sprake is van een snelle algemene groei van de vraag. Die hebben overheden niet in de hand en daarom is veel z.g. bevordering van de technologie een kwestieuze zaak.

Een ander punt is dat „society generally uses far more of its resources to disseminate technology than to advance it” 16). Dus is vanuit economisch gezichtspunt de diffusie evenzeer van belang als de innovatie. Bij diffusie is, als beïnvloedbare grootheid, de communicatie van informatie van betekenis, omdat prijs/kostenverhoudingen veranderen, nieuwe toepassingen worden gevonden, leidend tot cumulatie van innovatiecycli, nieuwe aanbieders en vragers op de markt verschijnen, enz. Met veel reden zou men daarom kunnen stellen dat informatiebevorderende activiteiten, zoals een netwerk van technische consultatie- en adviesdeskundigen, te stationeren bij KvK's of ETD's, of de grotere verspreiding van Nederlandse en buitenlandse technische bladen, evenzeer subsidieel moeten zijn als welke individuele ondernemingsactiviteit ook. Wellicht gaat de Innovatienota op dit diffusievraagstuk in.

Nabseth en Ray hebben enkele jaren geleden, in een pioniersonderzoek gesteund door leidende researchinstituten, de diffusie van tien belangrijke naoorlogse innovaties in een aantal industriële landen minutieus gevolgd. Daaronder paraisseerden o.a. numeriek gestuurde werktuigen, speciale papierpersen, het zuurstofblaasstaalprocédé, drijfglas, continu staalgieten. Het bleek — zoals te verwachten — dat innovatie en diffusie een complex gebeuren is, niet eenvoudigweg afhankelijk van een enkele factor, zoals kosten of financiële middelen. Hoge loonkosten bevorderen dikwijls bepaalde produkten of technieken en daar kunnen „volgers” van innovatie elders hun voordeel mee doen: „There are many examples given of the difficulties encountered in using a new technology, especially by the first firms. They may be the „leaders” in introducing the process, but „followers” when it comes to its profitability” 17).

De diffusie hangt mede af van de netto verwachte rentabiliteit, hoewel die (zowel ex-ante als ex-post) vaak moeilijk is te schatten door de ondernemingen; deze brengt ondernemingen in verschillende mate in beweging vanwege de subjectieve taxatie van een „bevredigende” rentabiliteit; de winstgevendheid verandert in de tijd met factorprijsveranderingen, staat vooral, aldus Nabseth en Ray, in relatie tot de groei van de vraag zodat de introductie van innovaties, die veelal investeringen met capaciteitsvergroting meebrengt, ook vanuit de afzetmogelijkheden en de concurrentiestructuur wordt gezien. Voorts is de aanwezigheid in een land van afnemende bedrijfstakken belangrijk: omdat West-Duitsland geen grote lucht- en ruimtevaartindustrie heeft verliet de introductie van de numeriek gestuurde machine veel langzamer dan in Engeland en de Verenigde Staten. Ondanks al deze factoren geldt dat „... the unexplained residuals are also quite large” 18), waarmee waarschijnlijk verschillen in de houding van de leiding der ondernemingen ten aanzien van technologische vernieuwing worden aangegeven. In geen geval was het diffusiepatroon zo simpel als wellicht zou kunnen worden verondersteld, nl. dat in de Verenigde Staten of West-Duitsland de introductie altijd het snelst zou verlopen.

Interessant is de conclusie van Nabseth dat de diffusie van veel innovaties in Zweden, hoewel een klein land met een zeer hoge loonstandaard, snel plaatsvond, dank zij de open economie, waardoor de grote concurrentie de hand van de ondernemingsleiders forceert 19). Dit past in de voorstelling

Symposium Arbeidsverhoudingen in Europa

Naar aanleiding van de serie „Arbeidsverhoudingen in Europa” die in *ESB* wordt gepubliceerd organiseert de Nederlandse Vereniging voor het Onderzoek van Arbeidsverhoudingen, in samenwerking met de redactie van *ESB*, een symposium over dit onderwerp. Het symposium zal worden gehouden op donderdag 1 november a.s. (aanvang 15.00 uur) in het Jaarbeursgebouw te Utrecht.

Programma

- 15.00 uur:** Referaat door Drs. T. Etty en Drs. P. G. J. M. van Rens, beleidsmedewerkers Internationale Zaken bij de FNV.; „Evaluatie en toekomstige ontwikkelingen in de Europese arbeidsverhoudingen en hun betekenis voor de Nederlandse arbeidsverhoudingen”.
- 15.30 uur:** Co-referaat door Mr. A. B. Raven, directeur Directie Arbeidsvoorzieningen van het Ministerie van Sociale Zaken en Mr. J. Hollaender, directeur VNO, afdeling Arbeidsverhoudingen.
- 16.10 uur:** Discussie. Discussieleider: Prof. Dr. A. Peper, hoogleraar Sociaal-economisch beleid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.
- 17.00 uur:** Sluiting.

Toegang: vrij

Belangstellenden kunnen zich opgeven bij het secretariaat van de Nederlandse Vereniging voor het Onderzoek van Arbeidsverhoudingen, Mevr. M. Post, Vrijburgstraat 22, 2275 BZ Voorburg, telefoon (070) 87 25 75.

14) Schmookler, op.cit., blz. 101-102.

15) Schmookler, op. cit., hoofdstuk IV, Inventions as a cause of inventions. Zie ook hoofdstuk V en in het bijzonder figuur 11.

16) Schmookler, op. cit., blz. 3.

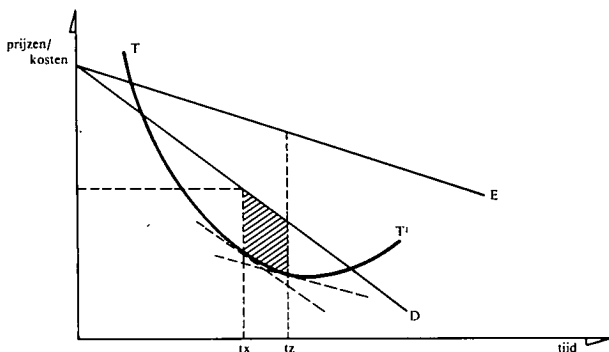
17) L. Nabseth en G.F. Ray (red.), *The diffusion of new industrial processes. An international study*, Cambridge, 1974, blz. 303.

18) Nabseth en Ray, op. cit., blz. 309.

19) Nabseth en Ray, op. cit., blz. 312.

omtrent het innovatieproces, nu gangbaar in de theorie van de economische organisatie, die ik toch nog even wil reproduce- ren (zie fig. 3). De D-lijn is de opbrengstcurve van een meer concurrentiële bedrijfstakstructuur en de E-lijn de opbrengst- curve van een meer geconcentreerde structuur. De raaklijnen aan de technologische „trade-off“-curve TT' bepalen op welk moment wordt geïnnoveerd, nl. resp. t_x en t_z . De winsten in de concurrentiële markt zijn lager, maar worden eerder behaald dan in de geconcentreerde markt. Dat deze voorstel- ling realistisch is bewees het EG-onderzoek naar de winsten van leidende ondernemingen in verschillende landen 20) en ook de zojuist geciteerde bevindingen omtrent Zweden (in vergelijking met Engeland) van Nabseth steunen deze gedach- tengang. Men kan dus innovatie en diffusie bevorderen door de concurrentie te stimuleren!

Figuur 3.

6. Conclusies

Dat de nota *Voortgang economisch structuurbeleid* een typisch economisch werkstuk zou zijn is niet aanvaardbaar te

maken. Daarvoor ontbreekt te zeer het besef van alternatieven en het aannemelijk maken dat er met dit beleid resultaten te oogsten zijn. De fundering van de nota in de veronderstelde gebrekkige concurrentiepositie en in de kostenzijde is zwak en weinig overtuigend. Oog voor de rol van concurrentie bij het saneren van slechte structuren en het bevorderen van vernieu- wingen, alsmede voor de rol van de overheid, bijvoor- beeld bestaande in het uitdunnen van het bestand van de honderden kartels 21), ontbreekt te enen male.

Gunstig is dat men bij het beleid af wil van de steun aan individuele ondernemingen, behoudens uitzonderlijke geval- len. Door die steun ontstaan slechts distorsies (en erger) en wordt een verstarringsmentaliteit bevorderd die slecht past in een dienstverlenende economie. Enige steun aan innoverende middelgrote en kleine ondernemingen is vermoedelijk wel op haar plaats, al zijn wij slecht geïnformeerd over de directe en indirecte resultaten. De overheid kan wel het een en ander doen aan bevordering van informatie over innovatie en diffusie. Bindende afspraken op sectorniveau bij herstructure- ring en sanering, zowel als samenwerkingsvormen bij export zijn wapens die in het arsenaal niet mogen ontbreken, maar, zoals bij alle wapens, dient er zorgvuldig, oordeelkundig en bij wijze van uitzondering van gebruik te worden gemaakt.

H.W. de Jong

20) Zie mijn *Paradoxe economie*, Leiden, 1979, blz. 27/28.

21) Nog steeds zijn meer dan 500 nationale kartels geregistreerd in Nederland, waarvan het merendeel niet anders doet dan de concurren- tie beteugelen. Zie mijn artikel *Kartels* in de jubileumbundel van de Stichting voor Economisch Onderzoek, *Samenleving en onder- zoek*, Leiden, 1979. Het is tekenend dat de EG-Commissie een aantal zware Nederlandse kartels zoals in de cement-, stikstofmeststof-, kinine-, suiker-, en gedestilleerdbranches heeft moeten opruimen waaraan door Economische Zaken blijkbaar nooit is getornd. Rotter- dam heeft de afgelopen weken de wrange vruchten kunnen plukken van een op een monopoliepositie uitlopende reeks fusies in de sleeperswereld, enz.

Het VNO behartigt als centrale organisatie gemeenschappelijke belangen van de onder- nemingen in de industrie, bank- en verzekerings- wezen, verkeer, handel en visserij.

Bij de Activiteitengroep Sociale Zaken ontstaat binnenkort wegens vertrek een vacature voor een

beleidsmedewerker

Hij/zij zal werkzaam zijn op het terrein van het arbeidsvoorwaardenbeleid en de daar- mee verband houdende wetgeving.

Van de te benoemen functionaris wordt een beleidsmatige inbreng verwacht op boven- staande onderwerpen, terwijl de voorbereiding en verslaglegging van vergaderingen eveneens tot zijn taak behoren.

Vereisten:

- Academische of daarmee overeenkomstige opleiding
- Ervaring in een vergelijkbare functie in het bedrijfsleven of bij de overheid
- Leeftijd 35 à 45 jaar.

Inlichtingen bij/sollicitaties te richten aan: Th.A. van der Vat, Hoofd Personeel en Organisatie VNO, Postbus 93093, 2509 AB 's-Gravenhage, tel. 070 - 81.41.71.

vno

VERBOND VAN NEDERLANDSE ONDERNEMINGEN
PRINSES BEATRIXLAAN 5 - 'S-GRAVENHAGE

Mesopotamië: land tussen markt en plan?

DR. P.H. ADMIRAAL*

Tussen de micro- en de macro-economische theorie bevindt zich het nog nauwelijks ontgonnen gebied van de mesotheorie. Dat gebied wordt met de Sectornota tastenderwijs betreden, maar daarbij wordt nogal eens misgetast. De auteur illustreert dit aan de hand van vraagstukken betreffende coördinatie, informatie en overleg. De sectorpolitiek bergt daardoor het gevaar van mislukken in zich, waarna een centralistische tendens de overhand zou kunnen krijgen.

Nu de idee is gegroeid, dat een aantal problemen niet doelmatig kan worden bestudeerd in de analytische ruimten, die de micro- en de macro-economie te bieden hebben, komt de vraag naar voren, of het theoretische gebouw uit meer dan twee verdiepingen kan bestaan. Zou een constructie mogelijk zijn, waarin met micro en macro slechts de begane grond en het dakterras zouden worden aangeduid? Het is op voorhand niet duidelijk, waarom er geen derde meso-etage zou kunnen bestaan. Wel moet deze tussenliggende ruimte eerst op theoretisch-analytische wijze worden ingericht, want momenteel is zij nog leeg en niet geschikt voor bewoning. Nodig is een theoretisch concept, dat de dimensies van de analytische ruimte aangeeft en waarborgen schept, dat oplossingen afkomstig van de verschillende niveaus samenhang vertonen in een economisch systeem 1). In een gebouw zijn de verdiepingen steeds door trappen of anderszins met elkaar verbonden.

Ten einde selectiecriteria te vinden voor het behandelen van de gestelde problemen op de onderscheiden niveaus, dienen wij zicht te krijgen op het eigene, de identiteit, van de theorieën op het mesoniveau. Kiezen wij als uitgangspunt de ordening van het economisch proces 2), dan is het mogelijk op duidelijke wijze inhoudelijk onderscheid te maken tussen het micro- en het macroniveau.

Op het lage, microniveau wordt een zelfregulerend proces beschreven, dat Hayek heeft aangeduid als „cosmos” 3). In deze spontane orde kan zonder tussenkomst van wie dan ook afstemming worden bereikt van het gedrag van de deelnemers aan het proces, ook als zij doelen nastreven die in bepaalde opzichten conflicteren. Het systeem zelf kent geen doelstellingen en er is niemand nodig, die over macht beschikt om sommige doelen van deelnemers op arbitraire wijze boven die van anderen te stellen.

Op het hoge, macroniveau beschrijft de theorie een orde, die door mensen is gemaakt. Bepalend zijn de beschikbare kennis en de doelstellingen van de organisator, zodat kan worden aangenomen, dat het resulterende systeem, wat betreft de doelmatigheid, afhankelijk is van de ingewikkeldheid van de gedragspatronen, waaruit het te besturen proces bestaat.

De discussie over de Nederlandse orde richt zich op dit

vraagstuk van doelmatigheid. Gaandeweg is de macro-economische benadering van een reeks van problemen in twijfel getrokken. Duidelijk is geworden, dat het beleid van de overheid als organisator in het economisch verkeer beperkingen kent. Er zijn klachten, dat de maatregelen van de regering een arbitraire uitwerking hebben op het ruilverkeer, dat het beleid onsamenhangend en in sommige gevallen wisselvallig overkomt. Samenvattend: waarneembaar is het vraagstuk van de afstemming van macro-economische beleidspunten op processen, die slechts met behulp van micro-economische theorie beschreven kunnen worden.

Dit probleem is niet uniek voor marktsystemen, waarin de overheid activistisch optreedt. Ook in centraal geleide stelsels en zelfs in grote ondernemingen leidt het ontbreken van een aansluiting van centrale beslissingen op activiteiten aan de basis tot moeilijkheden. Er is daar getracht een oplossing te vinden door zowel de besluitvorming, als de informatiegaring te decentraliseren.

De stelling van Hayek, dat een spontane ordening het meest effectief is bij een ingewikkeld systeem, waarin de relevante kennis verspreid aanwezig is, wordt derhalve niet gevolgd. Tastend wordt gezocht naar een niveau voor de besluitvorming, waarbij op bevredigende wijze vorm kan worden gegeven aan een wisselwerking tussen spontane processen en regulering uit een centraal punt.

Het eigene van het mesoniveau is vanuit deze optiek gelegen in de koppeling van „cosmos” en „taxis”. Het houdt in, dat een poging wordt gedaan het goede van twee werelden te combineren. Enerzijds wordt gebruik gemaakt van de markt als communicatie-machine, die de verspreide kennis in het systeem kan mobiliseren en zo kan bewerkstelligen, dat bij veranderende omstandigheden aanpassingen tot stand komen, die breed van opzet zijn en in de pas lopen met andere ontwikkelingen die gaande zijn. Anderzijds wordt toch vastgehouden aan de regulering van economische processen op grond van centraal geformuleerde doelstellingen. Dit is gebaseerd op de ervaring, die met de vrije-ruilverkeersmaatschappij is opgedaan, dat de marktresultaten in sociaal opzicht niet altijd bevredigend zijn en dat soms ernstige onevenwichtigheden optreden die geruime tijd kunnen blijven bestaan.

* De auteur, die als hoofdmedewerker is verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, vormt sinds kort met Drs. J. P. M. Groenewegen en M. Toen een onderzoeksteam, dat zich richt op de meso-structuur van de economische organisatievormen. Hij dankt beide heren voor de gevoerde discussies naar aanleiding van een vroeger concept.

1) Deze ideeën zijn geënt op de definitie van de mesoruimte in een notitie van Prof. Dr. J. H. P. Paelinck.

2) Er zijn verschillende mesoruimten mogelijk. Een voorbeeld is een uitbouw in de ruimtelijke richting, omdat de micro-economie verschillende ruimtelijke facetten niet in de analyse kan betrekken.

3) Zie F. A. Hayek, *New studies in philosophy, politics, economics and the history of science*, 1977, blz. 72 e.v. Hij onderscheidt „cosmos” van „taxis”, hetgeen een orde is, die door mensen is gemaakt.

Microtheorie

De micro-economie geeft geen verklaring voor het verschijnsel van onevenwichtigheden, die geruime tijd blijven bestaan. Ten einde een concept voor het mesoniveau te vinden, lijkt het noodzakelijk aan te tonen, dat in de micro-ruimte geen voldoende verklaring voor (on)evenwichtigheden kan worden gevonden.

Dit onvermogen van de microtheoretische benadering hangt samen met de wijze, waarop zij beslissingen analyseert. Ten einde de principiële onvoorspelbaarheid van het economisch gedrag te bestrijden, wordt uitgegaan van, wat Latsis heeft genoemd, de „one exit“-benadering 4). Dit situatie-determinisme houdt in, dat de situatie waarin de beslisser verkeert, zodanig wordt beschreven, dat deze in een keurslijf van randvoorwaarden wordt geregen, waardoor redelijkerwijs slechts één gedragslijn open blijft.

Deze werkwijze hebben economen bewust gekozen na een lange discussie over de inbreng van de psychologische theorie. Doel is geweest op deze manier een zelfstandige studieruimte te kunnen afbakenen, waarbinnen eenduidige uitspraken kunnen worden gedaan op basis van een analytische aanpak, die voldoet aan strenge, wetenschappelijke eisen 5).

De verdediging van de micro-economische analyse is gebaseerd op de aangenomen tendens naar marktevenwicht, die soms de gedaante aanneemt van een convergentieregel. Er wordt verondersteld, dat de aanpassingsprocessen, die volgen op verstoring van de balans tussen gevraagde en aangeboden hoeveelheden, steeds snel en zonder cumulatieve gevolgen leiden naar een evenwicht dat past bij de nieuwe omstandigheden. In een dergelijk glad beloop van economische processen is het aannemelijk, dat de marktpartijen genoodzaakt zijn de logica van de situatie te volgen. Gemaakte plannen zouden direct in overeenstemming zijn met het tot standkomende evenwicht, of zo dat niet het geval mocht zijn, zou de markt duidelijke signalen uitzenden, zodat bij redelijk gedrag in korte tijd onder druk van de omstandigheden de nodige aanpassingen uitgevoerd zouden worden.

De indruk wordt aldus gewekt, dat het evenwicht „automatisch“ wordt bereikt. Daarbij voeren economen ter verklaring nog vaak de „invisible hand“ van Adam Smith ten tonele. De evenwichtstendens is echter een *onbewezen* uitgangspunt, dat vele auteurs hebben bestreden 6). De micro-economische theorie gaat ten aanzien van coördinatievraagstukken uit van een vormloos, adaptief organisme 7) en geeft ook niet voor het marktsysteem, wat Hayek (tevergeefs) aan de voorstanders van centrale planning heeft gevraagd: „definite statements about how knowledge is acquired and communicated“ 8).

De kracht van de micro-economische theorie ligt in haar beperking. Als uitgangspunt is gekozen, dat de bestaande organisatievorm zorgt draagt voor voldoende relevante informatie op plaatsen, waar besluiten worden genomen. Tevens is verondersteld dat de beslissers gemotiveerd zijn de gedragslijn te kiezen, die volgens de theorie tot evenwicht leidt. De micro-econome zegt niets over beslissingsprocedures, psychologische processen, sociale toestanden of maatschappelijke verhoudingen. Het economisch proces is als het ware in een vacuümtoestand gebracht, waardoor, uitgaande van zo doelmatig mogelijk gedrag, de innerlijke noodzakelijkheden van het proces worden weergegeven, los van elke specifieke organisatievorm 9).

Er mag daarom op basis van de micro-economie niet worden gesteld, dat de vrije markt in werkelijkheid doelmatig functioneert, eventueel doelmatiger functioneert dan een centraal geleid stelsel. Een oordeel daarover is mede afhankelijk van de coördinatie van het gedrag der marktpartijen en bovendien van de mate, waarin het marktresultaat past in het raamwerk van de bestaande maatschappelijke verhoudingen. De luchtledige toestand, waarin de micro-economische analyse heeft plaatsgevonden, doet de basis ontvallen aan theoretische

uitspraken over de coördinatie van het economisch gedrag en de richting, die het proces uitgaat.

Macrotheorie

Op welke wijze de theorie de macroruimte inricht is afhankelijk van een beoordeling van de micro-economische benadering, die onmiddellijk uitmondt in consequenties voor de economische orde. Indien op grond van zo'n evaluatie alle of bijna alle functies van de markt worden overgenomen door een centraal plan, belanden wij in „een volkshuishouding, waarin alles vanuit een centraal punt geleid wordt“ 10).

De ervaring met een dergelijk systeem houdt in, dat de verzameling en de verwerking van de nodige statistische gegevens op grote problemen stuiten en dat het beslissingscentrum met de behandeling van de vele vraagstukken in ernstige mate overbelast raakt. Er zijn mensen de mening toegedaan, dat de grote vlucht van de ontwikkeling van communicatie- en informatietechnieken uitkomst zal bieden. De gehele economie zou dan met behulp van een reusachtig centraal plan kunnen worden bestuurd. De algemene tendens in de vakliteratuur is echter een afwijzing van deze zienswijze, die bekend is geworden als „computopia“ 11). Er wordt daarbij uiteengezet, hoe ingewikkeld en omvangrijk de taak van het centrum zou zijn en er wordt op gewezen, dat zich een tegengestelde tendens aftekent, waarbij de besluitvorming en de informatiegaring worden gedecentraliseerd 12).

Deze processen van decentralisatie verlopen in verschillende landen, b.v. Hongarije en de USSR, niet op dezelfde wijze. Wel kan echter steeds worden onderkend, dat een centraal plan de richting van het economisch proces vastlegt en dat op het middenniveau een basis wordt gezocht voor coördinatie, hetzij door samenwerking, hetzij door kaders te scheppen, waarbinnen concurrentie wordt gestimuleerd. De meningen lopen uiteen over de vraag op welke wijze de hoogste efficiëntcy van de productie wordt bereikt. Vanuit ons gezichtspunt: hoe het best rekening wordt gehouden met economische wetmatigheden. Hongarije b.v. poogt een oplossing te vinden door een herstel van de marktwerking om sommige autonome functies van het proces ruimte te bieden. In andere landen, zoals Oost-Duitsland en de USSR, wordt gestreefd naar verbetering van de planning, hetgeen zal moeten inhouden, dat op den duur een systeem van rekenprijzen wordt ontwikkeld, dat de schaarsteverhoudingen weerspiegelt. Dat betekent een enorme verzwaring van de planningsproblematiek.

In een gemengd stelsel, dat op marktwerking is georiënteerd, biedt de macroruimte een toneel van strijd. Steeds opnieuw komt de vraag op in welke mate een marktsysteem

4) S.J. Latsis, Situational determinism in economics, *The British Journal for the Philosophy of Science*, 1972, blz. 210-211: „To say that a seller under perfect competition deliberately chooses a course of action to maximise profits is analogous to saying that a member of the audience is maximising if he runs out of the single exit available to him in a burning cinema“.

5) Vergelijk A. W. Coats, Economics and psychology: the death and resurrection of a research programme, in: S. J. Latsis (ed.), *Method and appraisal in economics*, 1976, blz. 65-109.

6) Er is een hele reeks economen te noemen. Wij beperken ons hier tot T. W. Hutchison, *On revolutions and progress in economic knowledge*, 1978, blz. 209.

7) H.A. Simon, Theories of decision making in economics and behavioural science, in: F.G. Castles e.a. (eds.), *Decisions, organizations and society*, 1971, blz. 40.

8) F.A. Hayek, Economics and knowledge, *Economica*, 1937, blz. 33.

9) Wij kunnen hier verwijzen naar de bijdragen in de discussie betreffende het zogenaamde Mises-probleem, die zijn samengebracht in F.A. Hayek (ed.), *Collectivist economic planning*, 1935.

10) Economische structuurnota, *Selectieve groei*, 1976, blz. 11.

11) Deze term stamt van E. Neuberger, Libermanism, computopia and visible hand: the question of informational efficiency, *American Economic Review*, 1966, blz. 131-148.

12) Zie N. Szyperki en K. Nathusius, *Information und Wirtschaft; der informationstechnische Einfluss auf die Entwicklung unterschiedlicher Wirtschaftssysteme*, 1975, hoofdstuk III.

stabiel is, of negatief geformuleerd: welke defecten het systeem kent. In de naoorlogse periode heeft in de westelijke wereld het keynesianisme gedomineerd. Centraal in deze theorievorming staat het IS/LM-model, dat de verklaring van het uitblijven van evenwichtsherstel zoekt in een mankement in de koppeling van geld- en goederensfeer. Door een budgetbeleid, waardoor de koopkrachtige vraag in stand wordt gehouden, zou dit afstemmingsprobleem volgens de keynesianen kunnen worden opgelost 13).

De institutionele structuur

De uitbouw van het economisch beleid, die heeft geleid tot de sectorstructuurpolitiek, berust niet op theorievorming. Noch in de nota *Selectieve groei*, noch in de Sectornota wordt aangeduid welke functies van de marktwerking dienen te worden overgenomen, hoe de beslissingen precies over macro- en mesoniveau dienen te worden verdeeld.

In de Sectornota komt de overheid niet verder dan de mededeling, dat de meso-activiteiten ten opzichte van het macro-economische beleid een aanvullend karakter vertonen en dat ook van de onderneming uit gezien deze activiteiten als regel aanvullend van aard zullen zijn 14). Zulke formuleringen zijn erg vaag en zo open, dat verschillende invullingen mogelijk blijven. Wij begrijpen wel, dat de overheid in een moeilijk parket is gebracht. De omstandigheden nopen tot actie, theoretisch inzicht ontbreekt, terwijl de politieke voorkeuren uiteenlopen. Het gevaar waarop wij willen wijzen, is dat politieke compromissen tot moeilijkheden kunnen leiden, doordat de consistentie van de voorstellen wordt aangetast.

De analyse, waar wij van uitgaan, richt zich op het „vormloze, adaptieve organisme”, dat uitgangspunt is van de micro-economie. In dat opzicht zou wellicht kunnen worden gesproken van een mesotheorie; er wordt een verklaring gezocht voor problemen, waarop de micro-economische benadering geen antwoorden geeft. Het gaat om de verklaring van organisatievormen, hetgeen inhoudt, dat de analyse niet langer in een maatschappelijk vacuüm kan geschieden. Bovendien moet de aanname van de „situationally, constrained, omniscient decision-maker” worden vervangen 15). De bestaande organisatievormen blijken verklaarbaar uit de begrenzingen van de menselijke rationaliteit en de gevolgen daarvan op het economisch gedrag 16).

Daarbij is van betekenis, dat een organisatie, die vorm geeft aan interactieprocessen, soms een onbedoelde uitwerking kan hebben op het ruilverkeer, b.v. doordat zij aanleiding geeft tot verschuivingen van vraag- of aanbodcurven. Ook is het mogelijk, dat bepaalde constructies mislukken, omdat een onvoldoende basis aanwezig is om gedrag te binden 17), of omdat de organisator op limieten stoot, die zijn terug te voeren op informatieproblemen en grenzen aan de beslissingscapaciteit 18). Een ordetheorie in de mesoruimte dient al deze vraagstukken te bestuderen met het oogmerk te kiezen tussen discrete, institutionele alternatieven. Een dergelijke theorie is nog in ontwikkeling. Hier willen wij slechts trachten na te gaan welke samenhang tussen de activiteiten op de verschillende niveaus is aangebracht. Daartoe wordt een onderscheid gemaakt tussen de volgende functies: het in acht nemen van de innerlijke noodzakelijkheden van het proces, de richting die aan het proces wordt gegeven, en de coördinatie van het economische gedrag.

De Sectornota

De richting van het economisch proces

De richting van het economisch proces, in de beide nota's — *Selectieve groei* en *Voortgangsnota economisch structuurbeleid* — soms oriëntatie genoemd, wordt aangegeven door het zogenaamde facettenbeleid in het kader van de

selectieve groei. Verder wordt gesteld, dat het bedrijfsleven in principe zelf kan voorzien welke goederen en diensten in de toekomst zullen worden gevraagd 19). De rol van de overheid is gelegen in het wegnemen van knelpunten en het stimuleren van activiteiten. De overheid scheidt daarmee voorwaarden, waarvan wordt verwacht, dat zij gunstig uitwerken op wenselijke vernieuwingsprocessen.

De voorstellen blijven hier ver verwijderd van een centraal geleid stelsel, waar juist de richting wordt vastgelegd. De soevereiniteit van de consument, voor zover in een marktsysteem aanwezig, blijft gehandhaafd en bovendien ligt de eindverantwoordelijkheid voor de investeringen in de handen van de ondernemers.

Het is opmerkelijk, dat de terugval in de industriële werkgelegenheid voor een heel groot deel valt toe te schrijven aan de verzwakking van het internationaal concurrentievermogen. De (zichtbare) structurele problemen hebben zich in hoge mate geconcentreerd op de categorie van 710 grotere, internationaal georiënteerde bedrijven, aldus de Sectornota. De werkgelegenheid daalde in dat deel van de industrie in de periode 1970–1976 met 30%. Het betrof hier in totaal 185.000 arbeidsplaatsen, terwijl in de overige bedrijven, die ongeveer de helft van de productie voor hun rekening namen, slechts 5.000 plaatsen verloren gingen.

In de nota wordt opgemerkt, dat de kleinere bedrijven wellicht meer flexibel zijn. Wij zijn daar niet van overtuigd. Het is even goed mogelijk, dat de grote bedrijven de nodige aanpassingen hebben doorgevoerd, terwijl de kleinere dat niet hebben gedaan, omdat zij zich in meer beschermde omstandigheden bevonden door handhaving van de koopkracht op de binnenlandse markt, waar zij bovendien slechts concurrentie ondervonden van bedrijven, die te kampen hadden met dezelfde stijging van de kostencijfers. Een andere factor van betekenis kan zijn, dat de kleine bedrijven meer gelegenheid hebben dan grotere, internationaal georiënteerde bedrijven een uitweg te zoeken via aansluiting op het zwarte circuit, dat in Nederland reusachtige vormen aanneemt.

Exportstimulering en innovatiebeleid zullen ongetwijfeld een gunstig effect hebben. Op een enkel gebied zal Nederland door kennisvoorsprong wellicht een monopolioide marktpositie kunnen bereiken. In het algemeen zal een dergelijk beleid pas echt vrucht afwerpen, indien het internationale concurrentievermogen is hersteld. De oorzaak, dat vernieuwingsprocessen (en ook aanpassingen) niet van de grond komen, zoekt de Sectornota in „een trendmatige uitholling van de rentabiliteit” 20), waardoor de solvabiliteit van vele ondernemingen werd aangetast en er liquiditeitsproblemen ontstonden. Een dergelijk financieringsprobleem lijkt niet te wijten aan tekortkomingen van de marktwerking; veeleer liggen de problemen in de macro-economische sfeer.

De innerlijke noodzakelijkheden

Handhaving van de concurrentie ziet de nota als een

13) Wij gaan niet in op mogelijke alternatieven betreffende de macro-economische politiek, hoewel de verschillen zijn terug te voeren op een uiteenlopende ideeënvorming ten aanzien van de marktwerking.

14) *Voortgangsnota economisch structuurbeleid*. (Sectornota), 1979, blz. 31.

15) Zie H.A. Simon, *Rationality as process and as product of thought*, R.T. Ely Lecture, 1977. De organisatievorm wordt gezien als een instrument ter ondersteuning en begeleiding van beslissingen.

16) Wij hebben geen ruimte in dit artikel deze benadering verder uiteen te zetten; voor belangstellenden is binnenkort een discussiepaper beschikbaar.

17) Een voorbeeld betreffende samenwerkingsverbanden van de spoorwegmaatschappijen rond 1900 in de VS is te vinden in A. D. Chandler jr., *The visible hand; the managerial revolution in American business*, 1977, deel III.

18) Zie P. Dobias, *Theorie und Praxis der Planwirtschaft*, 1977, blz. 124 e.v.

19) Sectornota, blz. 78.

20) Idem, blz. 63.

waarborg, dat het economische proces binnen de perken van de innerlijke noodzakelijkheden blijft, zodat de produktie doelmatig wordt ingericht. De ruimte voor sectorale samenwerking is daardoor onderhevig aan beperkingen, die kunnen worden afgeleid van de Wet Economische Mededinging 21). De voorstellen zijn bovendien te zien als een vervanging van beleid, dat de tendens in zich droeg, dat „de noodzaak voor een onderneming om zorg te dragen voor de eigen continuïteit in mindere mate” werd gevoeld 22). De overheid meent, dat daardoor de ondernemingswijze produktie, die zij wil handhaven, in gevaar zou kunnen worden gebracht.

De coördinatie op mesoniveau

Evenals in planeconomieën staat op het middenniveau de afstemmingsproblematiek centraal. In de Sectornota vallen onder het coördinatief beleid de aanpassingsprocessen, die

worden aangeduid als enkel- en meervoudige structuurverbetering, alsmede geordende sanering en bovendien financiële hulp aan bedrijven, indien daarmee schokken op regionale arbeidsmarkten kunnen worden voorkomen. De voorstellen op het gebied van de informatieverschaffing en de overlegstructuur zullen wij aan een nadere beschouwing onderwerpen.

Informatie

De informatie van bedrijfstakken en sectoren dient volgens

21) Idem, blz. 134-135.

22) Idem, blz. 65.

FME

De FME is een ondernemingsorganisatie die de sociale, economische en technische belangen behartigt van de meer dan 1000 aangesloten bedrijven, waarin ca. 350.000 mensen werkzaam zijn. In totaal werken er bij de FME rond 200 mensen.

Ten behoeve van de afdeling economische zaken van het bureau van de FME wordt gezocht een

econoom(m/v)

De taak van deze medewerker zal bestaan uit:

- het zelfstandig verrichten van markt-perspectiefstudies voor de binnen de FME georganiseerde branche-groeperingen;
- het adviseren van leden-ondernemingen bij marktorientatie;
- het uitvoeren van conjunctuuranalyses voor de bedrijfstak en voor branche-groeperingen.

Gevraagd wordt een algemeen of bedrijfseconoom met academisch opleiding en bij voorkeur met enige jaren ervaring in het bedrijfsleven of in een onderzoekfunctie.

Geboden wordt een gevarieerde en stimulerende werkkring. De salariëring en andere arbeidsvoorwaarden zijn in overeenstemming met het belang dat wij aan een goede vervulling van deze functie hechten. Een psychotechnisch onderzoek is onderdeel van de sollicitatieprocedure.

Belangstellenden worden verzocht zich schriftelijk te wenden tot drs. S.J.G. Wijnands, hoofd van de afdeling Economische Zaken van de FME, Bredewater 20, Postbus 190, 2700 AD Zoetermeer, tel. 079-219221.

de nota op punten, zoals toegevoegde waarde, werkgelegenheid, investeringen, arbeidsomstandigheden, invloed nieuwe technologieën en ontwikkelingen van vergelijkbare sectoren in het buitenland, centraal te worden ingezameld. Het Departement van Economische Zaken heeft het voornemen periodiek uitgebreide *Bedrijfstakverkenningen* te laten verschijnen. De aanvoer van de benodigde informatie moet verzorgd worden door het CBS in de vorm van een zeer gedetailleerde input-outputtabel, waarin 200 sectoren worden onderscheiden. Verder dienen de sectoren zelf de informatiehonger van de overheid te stillen. Er wordt in dit verband gepleit voor de instelling van een sectororgaan, zodat binnen de sector gegevens worden bijeengebracht en visies op de ontwikkelingen worden uitgewisseld. Dit orgaan fungeert bovendien als gesprekspartner voor de overheid inzake de mesopolitiek.

Opvallend is de klemtoon, die de informatiebehoefte krijgt. Het enige voorbeeld van een algemeen-verbindendverklaring van besluiten van sectororganen ligt juist op het gebied van de inzameling van gegevens. De overheid meent op deze wijze te komen tot een verdieping van het inzicht in de ontwikkelingsgang van sectoren, zodat bijtijds kan worden bijgestuurd. Wat er precies hapert in de marktwerking is niet duidelijk. Het lijkt erop, dat de overheid als tandarts de ervaring heeft opgedaan, dat steeds opnieuw ondernemingen naar de praktijk komen, die hun gebit hebben verwaarloosd. Daar alle gaten in de kiezen met puur goud moeten worden gevuld, heeft de overheid de regel ingesteld, dat de ondernemingen groepsgevijs periodiek ter controle moeten komen op straffe van verwijdering uit het ziekenfonds.

Gegevens op bedrijfstakniveau geven meer houvast voor het overheidsbeleid. Het valt echter te betwijfelen, of de ondernemingen er zelf iets aan hebben, zolang de onderlinge concurrentie blijft bestaan. Indien een plan van boven af wordt opgelegd of in onderlinge samenwerking wordt opgesteld, dan is wellicht de vermelde gedesagreerde macro-informatie zinvol. Bij werking van de markt zullen deze globale statistische gegevens weinig aanknopingspunten bieden voor de strategie, die een onderneming ongehavend naar een nieuw evenwicht zal loodsen.

In theoretische benaderingen van het algemeen evenwicht in de Arrow-Debreu-versie wordt aangenomen, dat een volledig stelsel van „futures markets” ten aanzien van het toekomstig marktresultaat informatie verschaft aan aanbieders en vragers, die allen prijsnemer zijn. Gaan wij ervan uit, dat alle ontwikkelingen in de marktomgeving bekend zouden zijn, dan zou iedere marktpartij hetzij consumptie-, hetzij productie- en investeringsplannen kunnen maken, omdat de toekomstige prijzenconstellatie is gegeven. De indicatieve planning zou kunnen worden opgevat als een vervanging van de „futures markets”. Er duiken daarbij echter een paar problemen op.

In de eerste plaats missen wij bij de informatieverschaffing van de overheid in de Sectornota een schatting van toekomstige prijzen. Het zal overigens moeilijk, zo niet onmogelijk blijken zulke accurate voorspellingen over prijshoogten en prijsverhoudingen te doen, dat zij voldoende zullen worden vertrouwd door de deelnemers aan het economisch verkeer.

Een tweede probleem ligt in het niet-contractuele karakter van de indicatieve planning. In een recent artikel merkt J.B. Miller op, dat individuen niet gebonden zijn aan toekomstige handelingen, hetgeen ertoe leidt, dat markttransacties in werkelijkheid van grote betekenis blijven. Dit kan leiden tot bijstellingen van gedrag op basis van nieuwe informatie, hetgeen de projecties van het plan ondergraaft 23).

Bovendien is er geen band tussen de informatie die een onderneming verschaft, en de beloning die zij daarvoor ontvangt. Hierdoor is het mogelijk, dat met opzet een verkeerde weergave wordt gegeven van plannen betreffende toekomstige activiteiten. Bovendien moet er rekening mee worden gehouden, dat de vergaring van informatie voor de ondernemingen kosten met zich brengt, die zij niet willen dragen. Mogelijk leidt het indicatieve plan als collectief goed tot een neiging tot minder activiteiten van de ondernemingen

op het gebied van de informatie 24). Het indicatieve plan, hier in de vorm van *Bedrijfstakverkenningen*, staat of valt met het vertrouwen, dat het geniet van degenen die deel uitmaken van de sectoren. De ernstige informatieproblemen verminderen de betrouwbaarheid van het plan, hetgeen heeft geleid tot de gedachte, dat het nodig is een beloningssysteem te scheppen, dat „reward honest disclosure of well-planned future activity and punish agents whose actions diverge from the plan” 25). De overheid zal zich dus actiever moeten opstellen, waardoor niet langer meer van een zuiver indicatief plan kan worden gesproken. De vraag blijft echter of een dergelijk systeem doeltreffend is. Schattingen van toekomstige ontwikkelingen in open marktsystemen zijn gekenmerkt door hoge onzekerheidsmarges, zodat bij centralisatie van de informatie en binding van het gedrag de kans bestaat, dat grote afwijkingen van de schattingen optreden, waardoor een gehele bedrijfstak „op het verkeerde been is gebracht”.

Overleg

Het sectororgaan wordt omschreven als een „platform voor het noodzakelijke overleg tussen sociale partners” 26). Het ziet er naar uit, dat de agenda van dit overleg aanzienlijk wordt uitgebreid. De Sectornota draait op dit punt om de hete brei heen en blijft onduidelijk. Een aanduiding van de richting, die het opgaat, kan worden gevonden bij Dr. De Pous, die op mesogebied ruimte ziet voor overleg dat zou moeten leiden tot een strategie die „een optimale afstemming van vraag en aanbod van de beroepsbevolking in de branche op middellange termijn” beoogt. Hij vervolgt, dat deze strategie zich moet richten „op de capaciteitsontwikkeling van de betrokken branche, waardoor... discontinue en schoksgewijze expansie, dan wel inkrimping van de sector kan worden gemitigeerd” 27).

De indruk is, dat het overleg zich richt op coördinatie van gedrag bij aanpassingen, die investeringen en kapitaalvernietiging betreffen ten einde abrupte wendingen op de arbeidsmarkt te voorkomen. Opgemerkt kan worden, dat het overleg weinig zin heeft, indien niet wordt vastgesteld *wie* de investeringen gaat doen c.q. delen van de productie-afdeling sluit. In de nota wordt op dit punt dwang uitdrukkelijk uitgesloten 28), zodat de kans aanwezig is, dat er moeizame, slepende onderhandelingen ontstaan.

Een teken aan de wand

De overheid heeft in de nota gepoogd een basis te vinden om haar beleid te versterken en meer systematisch te maken, zonder daarbij de marktwerking al te veel aan te tasten. De enige sturing, die zij kan uitoefenen ligt in de prioriteitsstelling, die bij de omschrijving van het sectorbeleid niet (meer) is uitgesloten en bovendien in de mogelijkheid in de

23) Vergelijk J.B. Miller, Meade on indicative planning: a review of informational problems, *Journal of Comparative Economics*, 1979, blz. 33.

24) De aandacht is erop gevestigd, dat het verschijnsel van navolging van geïnformeerde beleggers op de kapitaalmarkt leidt tot een duidelijke vermindering van de beloning van informatievergaande activiteiten, hetgeen aanleiding kan geven tot onderinvestering op dit gebied. Zie S.J. Grossman en J.E. Stiglitz, *Information and competitive price systems*, *American Economic Review*, 1976, blz. 246 e.v.

25) J. B. Miller, op. cit., blz. 39.

26) Sectornota, blz. 136.

27) Dr. J.W. de Pous, De overheid en de ontwikkeling van de arbeidsverhoudingen, in: C. van Dam (red.), *Ondernemer en overheid*, 1978, blz. 93.

28) Sectornota, blz. 141. Een globale winstkans op een markt of in een sector is niet hetzelfde als de winstkans voor een specifiek bedrijf. Winst en verlies staan steeds in verband met het totaal aan productiemiddelen, dat is aangewend. Er is derhalve een wederzijdse afhankelijkheid, waardoor marktonzekerheid blijft bestaan zolang het gedrag van de andere aanbieders niet bekend is. Zie in dit verband G.B. Richardson, *Information and investment; a study in the working of the competitive economy*, 1960, blz. 34 e.v.

Bedrijfstakverkenningen haar visie op bepaalde ontwikkelingen te geven.

De problemen bij de Nehem, die wij van fundamenteel belang achten, geven echter aanleiding tot de verwachting, dat de marktwerking wel degelijk zal worden geraakt. De eisen, die de vakbeweging stelt, passen duidelijk in een meer planmatige opzet van de economie en gaan verder dan een soort van beloningssysteem bij indicatieve planning. Zij wil b.v. arbeidsplaatsenovereenkomsten bij herstructureringsvoorstellen en de mogelijkheid medewerking bij herstructurering af te dwingen. Wij hebben vroeger al eens uiteengezet, dat de apo niet past in een marktsysteem 29). Het instrument leidt tot verlies van flexibiliteit van de onderneming op het gebied van de werkgelegenheid, hetgeen tot gevolg heeft, dat bij uitbreiding van de gevraagde hoeveelheid eindproduct een meer terughoudend gedrag dan tevoren is te verwachten, m.a.w. dat de lange-termijnaanbodcurve steiler zal verlopen, waardoor er zuiging op de markt kan ontstaan, die de concurrentie zal doen wegebben 30).

Het is mogelijk, dat in een planmatige context het overleg, dat de ontwikkeling van de capaciteit van de sector op middellange termijn op de agenda heeft staan, meer aanleiding geeft tot samenwerking. Het is echter de vraag of het een oplossing biedt voor de financieringsproblemen van de vernieuwings- en aanpassingsprocessen, zoals enigszins wordt gesuggereerd in de nota. Heel goed is mogelijk, dat er semi-collectieve sectoren ontstaan, die de kosten trachten af te wentelen op de overheid, of op de vragers van hun eindproduct, als de marktsituatie dat zou toelaten.

Slot

De voorstellen neergelegd in de Sectornota zijn op het gebied van de informatieverschaffing en de overlegstructuur niet compleet. Uit de theorie komen aanwijzingen, dat een koppeling nodig is tussen de verstreekte informatie in het kader van de planning en de beloning van het gedrag, dat wordt vertoond bij de uitvoering van het plan. Bovendien volgt uit de problemen bij de Nehem en ontwikkelingen elders, de verwachting, dat voor doeltreffende overlegsituaties op sectorniveau de economische orde zich moet ontwikkelen in een planmatige richting.

Het economisch Mesopotamië tussen markt en plan, dat de regering schetsmatig in kaart heeft trachten te brengen, kent grote witte plekken. De samenhang tussen marktwerking, overleg op mesoniveau en macro-economisch beleid is niet uitgewerkt. Ook is geen verband te vinden tussen informatie, beslissingen en beloning van activiteiten. Dit leidt tot de volgende conclusies.

1. Verwacht mag worden dat de indicatieve planning en het overleg in het kader van de sectorstructuurpolitiek niet goed zullen functioneren, omdat geen rekening wordt gehouden met de informatieproblemen, waarop de economische theorie wijst.
2. Al zouden de informatieproblemen geen rol spelen, dan nog zijn de economische resultaten onzeker, omdat de werkingsfeer van de verschillende coördinatiemechanismen niet duidelijk is afgegrensd. Steeds is het mogelijk, dat kosten worden afgewenteld op de overheid, dat de marktwerking wordt gemanipuleerd of dat een macro-economische politiek wordt gevoerd, die de voorwaarden voor de mesopolitiek aantast.
3. Aanwijzingen, zowel uit de theorie, als uit recente ervaringen in overlegorganen, wekken de verwachting, dat bij mislukking van de sectorstructuurpolitiek een centralistische tendens volgt, waarbij de verantwoordelijkheid voor de investeringen voor een deel door de overheid wordt overgenomen.

De geest, die de Sectornota ademt is zeker niet planvriendelijk; er is een uitgesproken voorkeur voor de ondernemingswijze productie. De voorstellen, die worden gedaan, lijken gebaseerd op praktijkervaringen met het macro-economische beleid van de laatste jaren. Op de tast is de overheid de mesoruimte ingetrokken. Het is een vreemde speling van het lot, dat zij door politieke onmacht en ordetheoretische onwetendheid de deur heeft geopend voor ontwikkelingen, die zij niet wil.

P.H. Admiraal

29) Zie P.H. Admiraal, Past de apo in een marktsysteem?, *ESB*, 15 maart 1978, blz. 261.

30) Zuiging op de markt is een concept ontwikkeld door J. Kornai, *Anti-equilibrium*, 1971.

Vacatures

Functie:	Blz.
<i>ESB van 10 oktober</i>	
Wetenschappelijk medewerker studiedienst (m/v) t.b.v. de hoofdafdeling Statistiek van Binnenlandse Handel en Dienstverlening voor het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1041
Medewerker organisatie en automatisering (m/v) t.b.v. het Directoraat-Generaal van het Rijkswaterstaat van het Ministerie van Defensie te Den Haag	1050
Regionaal-econoom t.b.v. het gewestelijk secretariaat bij de sector Onderzoek en Ontwikkelingsprogrammering van het Gewest Helmond	1055
Medewerker (m/v) t.b.v. de hoofdafdeling Nationale Rekeningen van het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1056
Chef onderafdeling kwartaalrekeningen voor het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1056
Wetenschappelijk medewerker onderafdeling Kwartaalrekeningen van het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1056
Wetenschappelijk medewerker revisie voor het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1056
Wetenschappelijk medewerker financiële transacties en betalingsbalans voor het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1056

Economisten/bedrijfseconomen voor Arthur Andersen & Co. Nederland te Den Haag	II
Hoofd bureau openbare financiën (m/v) t.b.v. de Rijksplanologische Dienst, Bureau Openbare Financiën voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening te Den Haag	III
Algemeen-econoom (m/v) bij de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting te Den Haag	III
Besliskundige (m/v) t.b.v. het Directoraat Automatisering van de Centrale Rabobank te Zeist	IV

ESB van 17 oktober

Cost accountant voor Dow Chemical (Nederland) BV te Terneuzen	II
Economisch stafmedewerker (m/v) met studierichting algemene economie voor de afdeling studiedienst van de Bank van de Nederlandse Antillen	1084
Stafmedewerker voor het Algemeen Provinciaal Ziekenfonds te Leeuwarden	1084
Statistisch medewerk(st)er voor de sectie statistiek van de afdeling Fondsenbeheer, Administratie en Statistiek van de Sociale Verzekeringsraad te Den Haag	1085
Directeur (m/v) voor de Stichting SOV-Kantines te Utrecht	1086
Medewerk(st)er bij het planbureau van de afdeling Welzijnszaken van het Provinciaal Bestuur van Noord-Holland te Haarlem	1088

Boeken nieuws

Dr. W. M. van den Goorbergh, Dr. Th. C. M. J. van de Klundert en Dr. A. H. J. Kolnaar (red.): Over macht en wet in het economisch gebeuren. Opstellen aangeboden aan Prof. Dr. D. B. J. Schouten, H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden/Antwerpen, 1979.

Deze bundel, verschenen bij het 25-jarig jubileum van Schouten als hoogleraar aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg, bevat tien artikelen waarvan acht werden geschreven door zijn promovendi, één door J. Tinbergen en één door M. A. G. van Meerhaeghe, die in 1977 optrad als zijn erepromotor aan de economische faculteit van de Universiteit van Gent. Vooraf gaat een uitstekende beschrijving van Schoutens werk en persoon door de redactie. Ik weet dat het voor de redactie van een feestbundel moeilijk is het boek op tijd klaar te krijgen. Kennelijk is dat goed gelukt. Het is ook moeilijk zo'n boek te bespreken omdat de artikelen veelal weinig of in het geheel niet met elkaar samenhangen, ze vaak van ongelijke kwaliteit zijn en soms de sporen dragen van de druk die de redacteuren op de auteurs hebben uitgeoefend om zich aan de beloofde inleverdatum te houden. Het is ook een probleem te beslissen aan wie de grootste lof moet worden toegebracht: aan de auteurs die, ondanks de „deadline” toch een mooi stuk hebben gemaakt — maar misschien hadden ze het al in portefeuille —, aan de redacteuren voor hun drijfkracht waardoor het boek op tijd gereed kwam, of aan de gehuldigde, in dit geval Schouten, die door zijn werk en voorbeeld een aantal voortreffelijke en druk bezette mensen inspireerde tot het samenstellen van een feestbundel. In het volgende zal ik mij beperken tot een korte aanduiding van de in de bundel verschenen artikelen, in de hoop dat velen het boek zullen kopen en uit de kwaliteit van de meeste artikelen zullen concluderen dat Schouten een voortreffelijk leermeester moet zijn.

Tinbergen schrijft over de beïnvloedbaarheid van de inkomens van managers. Hij ontwikkelt een model waarin als determinanten van de salarissen van leidinggevend personeel de aantallen directe ondergeschikten voorkomen. Hij concludeert dat de structuur van de beloning van managers te beïnvloeden is. Sommige eigenschappen waarover managers moeten beschikken zijn aan te leren. Er zijn in hun inkomen monopolioïde elementen die kunnen eroderen en dat proces is te beïnvloeden. Tinbergen is van mening dat beïnvloeding in de door hem gewenste richting geen gevaar hoeft in te houden voor het aanbod van onder-

nemersarbeid. In de werkelijkheid zijn ontwikkelingen zichtbaar die deze op theoretische inzichten gebaseerde stellingen ondersteunen: de komst van een post-industrieel tijdperk, de wens van lagere niveaus in de hiërarchie om zelf te beslissen en de toeneming van het aanbod van leidinggevende arbeid o. m. door de grotere aandacht die in de universitaire opleiding aan het management wordt gegeven (bedrijfskunde).

Het artikel van Van Meerhaeghe behandelt de macht van de vakbonden. Uit een uitvoerig overzicht van allerlei verschijnselen en gebeurtenissen wordt de conclusie getrokken dat de macht van de vakbonden te groot is. Het is zonder grondige kennis van met name de situatie in België moeilijk te beoordelen of de suggestie van macht en misschien zelfs wel van misbruik van macht die het verhaal overbrengt altijd hecht gefundeerd is. Bij de beoordeling van een economische orde moeten immers goed worden onderscheiden de formele status, de ogenschijnlijke invloed en het feitelijk functioneren van instituties. Verder heeft de lezer soms behoefte aan meer achtergrondinformatie bij zijn pogingen de ongetwijfeld interessante beschrijving te evalueren.

Er zijn vier artikelen die aansluiten bij Schoutens baanbrekende werk aan de modellenbouw: die van Verheyen, Van de Klundert, Kolnaar en Van den Goorbergh. Verheyen zoekt aanknopingspunten voor economisch-politieke analyses in micro-economische (of bedrijfs-economische) dynamische ondernemingsmodellen. Ze beschrijven ontwikkelingspaden van ondernemingen. De gevolgen van economisch-politieke maatregelen blijken afhankelijk te zijn van de ontwikkelingsfase waarin bedrijven verkeren. Ze veranderen dus in de loop van de tijd. Voor de economische politiek betekent dit dat de maatregelen, ter wille van de effectiviteit selectief moeten zijn en, afhankelijk van de te bereiken doelstellingen, moeten zijn aangepast aan de verschillen in ontwikkelingsfase van bedrijven, groepen van bedrijven of bedrijfsklassen. In zo'n economische politiek lijkt geen plaats te zijn voor de gebruikelijke macro-economische modellen. Verheyen zegt dat moet worden gekozen tussen staatskapitalisme

en indicatieve planning. Hij kiest voor het laatste.

Van de Klundert experimenteert met alternatieve modelspecificaties: een neoklassiek groei-model, een eenvoudig keynesiaans en een gecompliceerder keynesiaans model. In alle modellen komt een monetaire sector voor. Door het aanbrenge van net voldoende veranderingen om het uitgangsmodel (het neoklassieke) van karakter te doen veranderen blijven de modellen vergelijkbaar. Zo wordt het mogelijk op een zinvolle wijze de doorwerking van veranderingen in economisch-politieke instrumenten te bestuderen in situaties waarin zowel de goederen- als de arbeidsmarkt uit hun evenwicht zijn (het gecompliceerde keynesiaanse model), waarin alleen de arbeidsmarkt onevenwichtigheden vertoont (het eenvoudige keynesiaanse model), en waarin algemeen evenwicht heerst (het neoklassieke groei-model). Dat leidt tot interessante uitkomsten.

Kolnaar bestudeert het probleem van de voorbereiding van gedesagreerde economisch-politieke maatregelen. Hij gebruikt een vernuftig opgezet twee-sectorenmodel van het zeer vruchtbaar gebleken type dat Schouten indertijd in zijn *Dynamische macro-economie* ontwikkelde. Hij toont in uitvoerige berekeningen aan dat Schoutens argumenten tegen economisch-politiek ingrijpen, nl. dat verstoringen meestal te gecompliceerde gevolgen hebben om bewindslieden adequaat te laten reageren, in gedesagreerde modelvarianten worden versterkt, met name als het prijsmechanisme dat de allocatie over de sectoren moet sturen niet goed werkt. Vandaar zijn conclusie: neem directe maatregelen maar alleen op macro-economisch niveau en zorg ervoor dat het marktmechanisme de sectorale aanpassingen bevordert. Een belangrijke studie.

Van den Goorbergh geeft een interessante aanvulling op zijn belangwekkend proefschrift. Hij gaat na hoe in zijn vraag- resp. aanbodmodellen de doorwerking van exogene veranderingen zich wijzigt als de modellen worden uitgebreid met een elastisch respectievelijk een niet-elastisch geldstelsel. Ook nu weer worden modellen en uitkomsten op heldere wijze uiteengezet.

Inspeland op Schoutens al genoemde neiging de macro-economische politiek argwanend te bezien geeft Rutten een oordeel over de mogelijkheden en de onmogelijkheden van wat sinds 1973 zijn dagelijks werk is: het voorbereiden en uitvoeren van economische politiek. Welnu: ondanks onze gebrekkige kennis kan naar zijn mening een combinatie van fiscale en monetaire politiek op de lange termijn toch wel evenwicht op de betalingsbalans garanderen en ook wel de werkgelegenheid bevorderen. Maar, zegt Rutten, onze modellen leren dat loon- en prijsmaatregelen, die juist zo moeilijk te nemen zijn, omdat er nauwelijks overeenstemming tussen overheid en sociale

partners over te bereiken is, de efficiëntste zijn. Economische politiek is belangrijk juist omdat er bij een verkeerde keuze van de maatregelen zoveel schade wordt aangericht. Belangrijk lijkt mij zijn pleidooi voor meer experimenten met alternatieve modellen ten einde de gevoeligheid van economisch-politieke analyses te onderzoeken. Voor politiek op korte termijn is er niet veel hoop: de voorspelfouten van onze modellen zijn te groot.

Volgens Van den Beld wijst dat laatste op de onmacht van het Centraal Planbureau, een aardige woordspeling op de titel van zijn bijdrage: Macht en onmacht van het CPB. Het CPB loopt niet aan de leiband van de overheid; het probeert ook niet zelf politiek te bedrijven. Dat zou trouwens niet lukken. De doelstellingen van de economische politiek worden door de overheid bepaald. Het CPB analyseert (is autonoom in de keuze van de analyse-instrumenten) en reikt slechts alternatieve programma's van economisch-politieke maatregelen aan. Van den Beld bespreekt dit alles nog eens uitvoerig. Hij illustreert zijn betoog met voorbeelden uit de geschiedenis van het Planbureau. Ook komt de vroeger al eens gestelde vraag aan de orde of niet door de keuze van een model overeenkomstig het criterium dat het de werkelijke ontwikkeling in het recente verleden goed beschrijft, al bepaalde alternatieven worden uitgesloten. Mijn indruk is dat die vraag bevestigend wordt beantwoord. Maar groot lijkt de geneigdheid van het CPB niet om op eigen initiatief te experimenteren met alternatieve specificaties die veranderingen van de economische orde inhouden. De voorbeelden die worden gegeven hebben betrekking op feitelijke veranderingen in instituties, niet op mogelijke veranderingen waarvan de werking zou kunnen worden onderzocht. Het is naar mijn mening ook maar de vraag of het wel de taak van het CPB is zelf een keuze te doen uit alternatieven die veranderingen in het bestaande systeem inhouden. Dat zou immers

een politieke keuze zijn en die behoort toe aan de politici. Dat het CPB echter bereid is met modellen te werken waarin bestaande relaties buiten werking worden gesteld of (nog) niet-bestaande relaties worden geïntroduceerd, als politici erom vragen, is bewezen gedurende de kabinetsformatie in 1977.

Overigens, aanpassing van de gebruikelijke modellen aan de „nieuwe internationale economische orde” is nog niet nodig. Die orde zal eerst komen als ook de industrieel ontwikkelde landen er belang bij hebben. Daarvoor is nodig een wederzijdse afhankelijkheid van ontwikkelde en ontwikkelingslanden, die nog wel even op zich zal laten wachten. Dat is Jansens conclusie uit een mooi genuanceerd betoog over de macht van de ontwikkelingslanden.

Ook Bredero schrijft over problemen van economische orde. Welke eisen stelt de georiënteerde markteconomie aan de organisatie van bedrijven en andere instellingen? Hij stelt: „De beheersing van de activiteiten op (.....) ondernemingsniveau hangt in belangrijke mate af van de coördinatie tussen individuele organisaties. Deze coördinatie is van belang voor de besluitvorming in de huidige overleg-economie en daarmee voor de economische orde. Om deze coördinatie te ontwikkelen en de daartoe benodigde relaties te structureren tot interorganisatiele netwerken zijn experimentele organisatievormen nodig”. Ook voor algemene economie, die zich steeds meer met de mesostructuur gaan bezighouden, is het van belang niet te vergeten dat hier ook problemen van interne organisatie aan de orde zijn. Bredero geeft daarvan een uitvoerig overzicht.

Het gehele boek overziende moet de conclusie zijn: een mooie verzameling artikelen. De inhoud van de meeste artikelen weerspiegelt de kenmerken van Schoutens denken, inventiviteit en zorgvuldigheid. De leden van de redactie komt veel dank toe voor deze bundel.

C. J. van Eijk

„Interventietaat en ongelijkheid”. De volgende sprekers zullen een voordracht houden: Jan Thurlings (Sociologen en maatschappelijke ongelijkheid), Abram de Swaan (De opkomst van de verzorgingsstaat), Pim Fortuyn (Staat en maatschappij in Nederland), Mary McIntosh (Women, citizenship and the state in capitalist society), Paul Juffermans (Staat en gezondheidszorg in Nederland), Colin Crouch (Corporative industrial relations and the welfare state), Cor Vervoort (Interventietaat, onderwijs en ongelijkheid), Ernst Manzke (Die Glocksee-Schule in Hannover — eine Schule ohne Zwang). Elke voordracht zal worden gevolgd door een discussie in de vorm van een workshop.

Inschrijving voor het congres is mogelijk voor alle belangstellenden. Voor aanmelding en inlichtingen: Congrescommissie Sociologisch Instituut, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen, tel: (080) - 51 23 31.

PAOP-cursus Inleiding distributie planologisch onderzoek

De commissie-PAOP organiseert in samenwerking met de vakgroep planologie van de Vrije Universiteit te Amsterdam, een vijfdaagse postacademische cursus Inleiding distributie planologisch onderzoek. De cursus is bedoeld voor hen, die beleidsmatig zijn betrokken bij ruimtelijke-economische maatregelen op het terrein van de distributie en biedt aan (jonge) onderzoekers de kans op een kennismaking met distributie planologisch onderzoek. De cursusleiding berust bij Prof. Dr. J. Buit en V. A. M. Verberk.

Data: 6, 13 en 20 december 1979 en 10 en 31 januari 1980. Plaats: VU Amsterdam. Kosten: f. 650. Aanmelding en inlichtingen: Bureau PAOP, Van Speijkstraat 25, 2518 EV Den Haag, tel.: (070) 46 96 52.

Nationale Onderzoeksdagen Econometrie

De Communicatie Commissie van de Sectie Actuariële Wetenschappen en Econometrie van de Academische Raad organiseert op 17 en 18 januari 1980 een tweetal onderzoeksdagen in het Postiljon Motel te Haren (Gr.). Doel hiervan is te komen tot informatie-uitwisseling m.b.t. het lopende en afgesloten econometrisch onderzoek in Nederland gedurende de afgelopen twee jaar. Op de onderzoeksdagen zal een aantal onderzoekers in de gelegenheid worden gesteld de deelnemers in kort bestek over zijn/haar project te informeren. Daarnaast zal een boek met samenvattingen van verricht of lopend onderzoek worden uitgereikt. Inlichtingen en opgave: Drs. P. W. Otter, Econometrisch Instituut, postbus 800, 9700 AV Groningen, tel: (050) 11 68 19.

Dr. A. H. G. Rinnooy Kan (Erasmus Universiteit Rotterdam) alsmede A. R. W. Muyen en C. J. M. Lammers (N.V. Philips).

Inlichtingen: Secretariaat Economische Sectie, Jodenbreestraat 23, Amsterdam, kamer 3182, tel.: (020) 525 4231.

Congres Interventietaat en ongelijkheid

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Sociologisch Instituut van de Katholieke Universiteit Nijmegen wordt op 1 en 2 november aanstaande een congres gehouden met als thema

ESB

Mededelingen

Economisch Statistische Dag

Op 19 december 1979 wordt door het bestuur van de Economische Sectie van de Vereniging voor Statistiek te Utrecht weer de jaarlijkse Economisch Statistische Dag georganiseerd. Dit jaar zal het gaan over: de economie van het simuleren en het simuleren van de economie. Bijdragen zullen worden geleverd door Dr. J. P. C. Kleynen (Katholieke Hogeschool Tilburg), Drs. J. A. Hartog en

10 de rijksoverheid vraagt

economisch medewerker (mnl./vrl.) vac. nr. 9-3268/0936

voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat
t.b.v. de Hoofddirectie van de Waterstaat, Hoofdafdeling Financieel-Economische en
Planologische Zaken, Onderafdeling Economie

De Rijkswaterstaat houdt zich o.m. bezig met beleidsvoorbereiding en uitvoering m.b.t. verkeers- en vervoersinfrastructuur, waterkeringen, inpolderingen, kwantitatief en kwalitatief waterbeheer.

De afdeling bestaat uit 3 personen en heeft tot taak: leveren van een inbreng op het terrein van de macro-economie, de regionale economie en de vervoerseconomie bij de beleidsvoorbereiding, zowel van het lange termijnbeleid (b.v. structuurschema zeehavens, nota waterhuishouding) als van concrete projecten (b.v. aanleg of verbetering van landwegen, vaarwegen en zeehavens); coördineren van energie-aangelegenheden voorzover van belang voor de Rijkswaterstaat.

Vereist: universitaire opleiding, b.v.k. macro- of ruimtelijke economie.

Leeftijd: tot 30 jaar.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5211,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 16 november 1979.

economisch beleidsmedewerker (mnl./vrl.) vac. nr. 9-3313/0936

voor het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne
t.b.v. het Directoraat-Generaal voor de Milieuhygiëne, Afdeling Economische Zaken en Beleidsontwikkeling

De Afdeling Economische Zaken en Beleidsontwikkeling vormt binnen het Directoraat-Generaal voor de Milieuhygiëne een centrale unit die is belast met de behandeling en coördinatie van de economische aspecten van het milieuhygiënisch beleid op het terrein van de bodem-, lucht- en waterverontreiniging, de verwerking van afvalstoffen, de geluidhinder en de externe veiligheid. Vanuit dit kader wordt tevens een bijdrage geleverd aan de beleidsanalyse en beleidsprogrammering van het milieuhygiënisch beleid, mede in relatie tot de ontwikkelingen op andere beleidsterreinen. De werkzaamheden worden uitgeoefend in samenwerking met de op verschillende deel terreinen werkzame dienstonderdelen.

Taak: de functionaris zal naast het leveren van een bijdrage aan de algemene werkzaamheden van de afdeling meer in het bijzonder worden betrokken bij het onderzoek naar de kosten-effectiviteit van milieumaatregelen en de ontwikkeling van de milieu-productiesector.

Vereist: doctoraal examen economie, hoofdrichting openbare financiën of macro-economie.

Ook zij die binnenkort afstuderen kunnen solliciteren.

Standplaats: Leidschendam.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5211,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 16 november 1979.

Bovengenoemde salarissen zijn exclusief 8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties, onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief) en uw huisadres met postcode, zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1. Corr. adres: Postbus 20013, 2500 EA 's-Gravenhage.